

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ ТА БІОТЕХНОЛОГІЙ
ІМЕНІ С. З. ГЖИЦЬКОГО
ФАКУЛЬТЕТ УПРАВЛІННЯ, ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
Освітній ступінь «Магістр»

**на тему: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СКОТАРСТВА У
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ
ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Виконав: студент 2-го курсу, групи Ек-61
спеціальності 051 «Економіка»

Креховецький Роман Русланович

Керівник: к.е.н., доцент Березівський З.П.

Рецензент: _____
(Прізвище та ініціали)

Львів 2025

Міністерство освіти та науки України
Львівський національний університет ветеринарної медицини та
біотехнологій імені С. З. Гжицького
Факультет управління, економіки та права
Кафедра економіки

Освітній ступінь «Магістр»
Спеціальність 051 «Економіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач
кафедри економіки
(назва кафедри)

(підпис)

К.е.н., доцент Сиротюк Г.В.
 (прізвище, ім'я, по батькові)
14 березня 2025 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ
Креховецькому Роману Руслановичу

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СКОТАРСТВА У СІЛЬСЬКО-ГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

керівник проекту (роботи) Березівський Зіновій Петрович, к.е.н., доцент,
 (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом ЛНУВМБ ім. С. З. Гжицького №194-4 від 14.03.2025р.

2. Строк подання студентом проекту (роботи) до 05 грудня 2025 року
3. Вихідні дані до роботи статистична звітність сільськогосподарських підприємств Львівської області, наукові праці вітчизняних та іноземних вчених, нормативно-правові акти України
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)
 1. **Теоретико-методологічні основи розвитку скотарства у сільськогосподарських підприємствах**
 - 1.1. Теоретичні основи поняття скотарства як економічної категорії
 - 1.2. Сучасні наукові підходи до визначення факторів ефективності розвитку скотарства
 - 1.3. Методичні підходи до оцінки результативності розвитку скотарства у сільськогосподарських підприємствах
 2. **Аналіз сучасного стану та тенденцій розвитку скотарства у Львівській області**
 - 2.1. Динаміка поголів'я ВРХ у сільськогосподарських підприємствах Львівської області

- 2.2. Аналіз показників виробництва продукції скотарства сільськогосподарськими підприємствами Львівської області
- 2.3. Оцінка ефективності виробництва продукції скотарства сільськогосподарськими підприємствами Львівської області
3. **Тенденції розвитку скотарства у сільськогосподарських підприємствах Львівської області**
 - 3.1. Стратегічні орієнтири розвитку скотарства у сільськогосподарських підприємствах Львівської області
 - 3.2. Інноваційні технології та цифрові рішення у виробництві продукції скотарства
 - 3.3. Формування інтегрованих структур як чинник підвищення ефективності галузі скотарства
5. Перелік графічного матеріалу: рисунки, таблиці
6. Дата видачі завдання 14 березня 2025 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів роботи
1.	Отримання завдання. Вивчення рекомендованої літератури по темі КР. Написання аналітичного огляду. Вивчення об'єкту. Аналіз існуючого стану (складання програми; написання пояснювальної записки; підготовка картографічних матеріалів для КР).	березень-липень 2025 р.
2.	Розробка перспективного рішення та його обґрунтування (написання перспективної частини; виготовлення планової основи для основного варіанту роботи).	серпень-вересень 2025 р.
3.	Розробка та обґрунтування пропозицій щодо реалізації роботи. Написання економічної частини роботи; висновків і пропозицій з реалізації роботи; кінцеве редагування пояснювальної записки; оформлення кінцевого варіанту роботи та інших графічних матеріалів, які представляються до захисту в ЕК).	жовтень 2025 р.
4.	Кінцеве оформлення кваліфікаційної роботи (здача пояснювальної записки керівнику КР; виправлення його зауважень; здача КР на рецензування; кінцеве оформлення ілюстративних матеріалів, таблиць).	листопад 2025 р.
5.	Підготовка до захисту в ЕК. Пробний захист на випускній кафедрі (написання доповіді й погодження її з керівником КР; виправлення зауважень у графічній частині).	грудень 2025 р.

Студент

_____ **Креховецький Р. Р.**
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник проекту (роботи)

_____ **Березівський З.П.**
(підпис) (прізвище та ініціали)

З М І С Т

ВСТУП	7
1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ СКОТАРСТВА У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ	10
1.1. Теоретичні основи поняття скотарства як економічної категорії	10
1.2. Сучасні наукові підходи до визначення факторів ефективності розвитку скотарства	19
1.3. Методичні підходи до оцінки результативності розвитку скотарства у сільськогосподарських підприємствах	27
2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ СКОТАРСТВА У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ	33
2.1. Динаміка поголів'я ВРХ у сільськогосподарських підприємствах Львівської області	33
2.2. Аналіз показників виробництва продукції скотарства сільськогосподарськими підприємствами Львівської області	37
2.3. Оцінка ефективності виробництва продукції скотарства сільськогосподарськими підприємствами Львівської області	41
3. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СКОТАРСТВА У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	47
3.1. Стратегічні орієнтири розвитку скотарства у сільськогосподарських підприємствах Львівської області	47
3.2. Інноваційні технології та цифрові рішення у виробництві продукції скотарства	53
3.3. Формування інтегрованих структур як чинник підвищення ефективності галузі скотарства	61
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	70
БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК	79

УДК 338.436:631.15(477.83)

Кваліфікаційна робота: 81 с. текст. част., 4 рис., 34 таблиці, 43 позиції літературних джерел.

«Перспективи розвитку скотарства у сільськогосподарських підприємствах Львівської області». Креховецький Р. Р. Кваліфікаційна робота. Кафедра економіки. Львів, ЛНУВМБ ім. С. З. Гжицького, 2025.

Текстова частина охоплює вступ, три розділи, висновки і пропозиції, бібліографічний список.

В першому розділі викладено результати теоретико-методичних досліджень поняття скотарства як економічної категорії та методичні підходи до оцінки результативності розвитку скотарства у сільськогосподарських підприємствах. В другому розділі кваліфікаційної роботи проведено аналіз сучасного стану розвитку скотарства у Львівській області за 2022 – 2024 роки та здійснено оцінку ефективності виробництва продукції скотарства сільськогосподарськими підприємствами Львівської області. В третьому розділі обґрунтовано тенденції розвитку скотарства у сільськогосподарських підприємствах Львівської області. Окрема увага приділена увага формуванню інтегрованих структур як чинника підвищення ефективності галузі скотарства.

За результатами проведеного дослідження перспектив розвитку скотарства у сільськогосподарських підприємствах Львівської області зроблено конкретні висновки та пропозиції.

Анотація

Креховецький Р. Р. Перспективи розвитку скотарства у сільсько-господарських підприємствах Львівської області. Кваліфікаційна робота. Кафедра економіки. Львів, ЛНУВМБ ім. С. З. Гжицького, 2025.

Обґрунтовано теоретичні та методичні поняття оцінки результативності розвитку скотарства. Здійснено аналіз сучасного стану розвитку скотарства у Львівській області та окреслено напрями його розвитку на перспективу. Приділена увага формуванню інтегрованих структур як чинника підвищення ефективності галузі скотарства.

Ключові слова: скотарство, сільськогосподарські підприємства, ефективність, інтегровані структури, інноваційні технології.

Annotation

Krekhovetskyi R. R. Prospects for the development of cattle breeding in agricultural enterprises of the Lviv region. Qualification work. Department of Economics. Lviv, Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies of Lviv, 2025.

Theoretical and methodological concepts of assessing the effectiveness of cattle breeding development are substantiated. The current state of cattle breeding development in the Lviv region is analyzed and the directions of its development for the future are outlined. The formation of integrated structures is important as a factor in increasing the efficiency of the livestock industry.

Key words: cattle breeding, agricultural enterprises, efficiency, integrated structures, innovative technologies.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Скотарство є однією з ключових галузей аграрного сектору України, яка забезпечує продовольчу безпеку держави, формує значну частку валової продукції сільського господарства та сприяє зайнятості сільського населення. Особливого значення ця галузь набуває у контексті сучасних викликів — кліматичних змін, коливань ринкових цін на продукцію тваринництва, зростання собівартості кормів та енергоресурсів, а також необхідності адаптації виробництва до стандартів Європейського Співтовариства.

У Львівській області скотарство традиційно посідає вагомe місце в структурі аграрного виробництва, однак за останні роки спостерігається скорочення поголів'я великої рогатої худоби, зменшення обсягів виробництва молока та яловичини, що зумовлює зниження рівня рентабельності та конкурентоспроможності галузі. У той же час у регіоні зберігається значний потенціал для відновлення й розвитку скотарства завдяки наявності природно-кліматичних умов, кормової бази, досвіду господарювання та можливостей формування аграрних кластерів. Саме це зумовлює актуальність дослідження перспектив розвитку скотарства у сільськогосподарських підприємствах Львівщини.

Проблеми розвитку скотарства у сільськогосподарських підприємствах Львівської області постійно знаходяться у полі зору економічної науки. Окремі результати їх дослідження відображені у наукових працях Андрійчука В. Г. [1], Березівського З. П. [2; 3; 4], Гайдуцького П. І. [6], Дорошенко С. І. [8], Кропивко М. Ф. [17; 18], Кучера А. В. [20], Кучера Л. Ю. [20], Месель-Веселяка В. Я. [23], Почукаліна А. Є. [27], Пуцентейла П. Р. [32], Саблука П. Т. [33], Суса Л. В. [39], Шлапака О. В. [40] Шпикуляка О. Г. [41] та інших. Проте, частина теоретичних та методологічних аспектів дослідження потребує подальшої поглибленої розробки, що зумовлює актуальність, новизну та доцільність подальшого наукового дослідження даної проблематики.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є визначення сучасного стану та перспектив розвитку скотарства у сільськогосподарських підприємствах Львівської області й обґрунтування напрямів підвищення ефективності їх функціонування.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких **завдань**:

1. Розкрити економічну сутність та значення галузі скотарства в системі аграрного виробництва.
2. Проаналізувати фактори, що впливають на ефективність розвитку скотарства.
3. Оцінити динаміку, структуру та ефективність виробництва продукції скотарства у Львівській області за 2022–2024 роки.
4. Визначити основні проблеми та обмеження розвитку галузі в регіоні.
5. Запропонувати перспективні напрями та інструменти підвищення ефективності скотарського виробництва, зокрема шляхом інновацій, кооперації та цифровізації.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є процес розвитку галузі скотарства у сільськогосподарських підприємствах Львівської області.

Предметом дослідження є сукупність економічних відносин, організаційно-економічних механізмів та факторів, що визначають ефективність і перспективи розвитку скотарства у сільськогосподарських підприємствах Львівської області.

Методи дослідження. У процесі дослідження застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів:

- аналізу та синтезу – для оцінки структури та динаміки виробництва продукції скотарства;
- економіко-статистичний метод – для аналізу показників діяльності сільськогосподарських підприємств;

- порівняльний аналіз для співставлення регіональних та загальноукраїнських показників;
- графічний метод – для візуалізації результатів аналізу;
- економіко-математичне моделювання – для прогнозування економічних результатів розвитку галузі;
- абстрактно-логічний метод – для формулювання висновків та рекомендацій.

Інформаційна база дослідження. Інформаційну основу становлять офіційні статистичні дані Головного управління статистики у Львівській області, Державної служби статистики України, матеріали Міністерства аграрної політики та продовольства України, звітність сільськогосподарських підприємств, наукові публікації, монографії, періодичні видання, а також результати власних аналітичних розрахунків автора.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна роботи полягає у вдосконаленні методичних підходів до оцінки перспектив розвитку скотарства, виявленні чинників підвищення його економічної ефективності та формуванні рекомендацій щодо застосування інноваційних форм організації виробництва в умовах регіональної аграрної політики.

Практичне значення отриманих результатів. Результати дослідження можуть бути використані сільськогосподарськими підприємствами Львівської області для підвищення ефективності виробництва молока та м'яса, удосконалення економічних відносин між виробниками та переробниками, а також при розробці регіональних програм розвитку аграрного сектору. Основні положення можуть бути застосовані у навчальному процесі при викладанні дисциплін з аграрної економіки та управління.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ СКОТАРСТВА У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

1.1. Теоретичні основи поняття скотарства як економічної категорії

Скотарство як галузь сільського господарства є однією з найдавніших форм господарської діяльності людини. Його виникнення пов'язане з переходом людства від мисливства до осілого землеробства і стало ключовою умовою формування аграрної цивілізації. З економічного погляду скотарство – це галузь матеріального виробництва, у межах якої відбувається перетворення природних, трудових і капітальних ресурсів у готову продукцію – м'ясо, молоко, шкіру, біопродукти, органічні добрива тощо [1].

Поняття «скотарства» як економічної категорії відображає не лише процеси біологічного відтворення худоби, а й суспільні економічні відносини, що складаються між виробниками, споживачами, державою та ринковими інститутами в процесі виробництва, розподілу і реалізації продукції.

Скотарство як окрема галузь господарства виникло задовго до формування економічної науки. Проте з розвитком капіталістичних відносин і переходом від натурального до товарного виробництва з'явилася потреба у теоретичному осмисленні його економічної ролі.

Вже у працях мислителів доби античності (Ксенофонт, Арістотель) підкреслювалася роль тваринництва як важливого чинника формування добробуту суспільства. У період середньовіччя (Фома Аквінський, Ібн Хальдун) господарство, засноване на утриманні худоби, розглядалося як форма накопичення матеріального багатства [12; 15].

Справжній науковий розвиток ці ідеї отримали у XVIII–XIX століттях у працях представників класичної школи політичної економії, що заклала підвалини для подальшого осмислення сутності аграрних галузей, зокрема скотарства.

У економічній теорії скотарство аналізується через призму трудової, відтворювальної та ринкової теорій вартості:

- Згідно з трудовою теорією (А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс), продукція скотарства є результатом праці, вкладеної у відтворення живої маси, утримання, годівлю, ветеринарне обслуговування тощо.
- Відтворювальна теорія (Й. Шумпетер, В. Леонтьєв) розглядає скотарство як частину загального кругообігу ресурсів у національному господарстві.
- Ринкова теорія вартості (А. Маршалл, М. Фрідмен) акцентує на ролі попиту і пропозиції, еластичності ринку тваринницької продукції, конкуренції між господарствами.

Отже, скотарство виступає економічною категорією, що поєднує біологічні закономірності з економічними відносинами виробництва, розподілу та споживання.

Різні наукові школи пропонують власні дефініції цього поняття. Зіставлення їх дає змогу виявити відмінності у фокусі дослідження — від біологічного до інституційно-економічного.

Таблиця 1.1

Підходи до визначення поняття “скотарство” у науковій економічній думці

Автор / Школа	Основна ідея	Акцент визначення
Ф. Кене, А. Сміт (класична школа)	Галузь, що створює матеріальні блага завдяки використанню праці й землі	Економічна корисність
К. Маркс, Д. Рікардо	Виробництво, у якому створюється додана вартість через працю людини	Соціально-економічна категорія
Й. Шумпетер	Галузь інноваційного типу, що постійно оновлює технологічну базу	Динамічний розвиток
Д. Норт, Р. Коуз	Інститут взаємодії суб'єктів через контракти та форми власності	Інституційний підхід
В. Месель-Веселяк, П. Саблук	Система відтворення ресурсів для виробництва продовольства та сировини	Національно-економічний аспект
Ю. Лупенко, О. Шпикуляк	Елемент аграрного ринку, орієнтований на ефективність, інновації та сталість	Аграрно-інноваційний аспект

Джерело: систематизовано автором за матеріалами [12; 15]

Таким чином, поняття *скотарства* розглядається не лише у виробничій, а й у соціально-економічній, інституційній, інноваційній і екологічній площинах, що розширює його змістовну характеристику.

Згідно з теорією системного аналізу, скотарство є підсистемою сільського господарства, яка має власну структуру, функції, внутрішні зв'язки та механізми управління.

Скотарство є зв'язувальною ланкою між природними й економічними ресурсами, забезпечуючи сталість сільськогосподарського виробництва.

Системний підхід дає змогу аналізувати скотарство як комплексну соціо-економічну систему, у межах якої:

- відбувається обіг матеріальних і трудових ресурсів;
- формуються ринкові відносини між виробниками та споживачами;
- реалізуються економічні інтереси учасників виробництва.

З позиції економічної теорії, сутність скотарства проявляється через поєднання факторів виробництва:

- землі, що забезпечує кормову базу;
- праці, яка створює додану вартість;
- капіталу, представлений будівлями, технікою, тваринами;
- підприємницьких здібностей, необхідних для управління виробничим процесом.

Скотарство як галузь характеризується тривалим біологічним циклом виробництва, що зумовлює потребу у високій капіталоємності, стабільності фінансування та точному плануванні відтворення.

На думку М. Зубця [6], економічна природа скотарства полягає у створенні товару з біологічного ресурсу через трансформацію природного процесу відтворення у виробничий цикл із доданою вартістю.

Економічне значення галузі визначається через її основні функції:

1. Продовольча — забезпечення населення білковими продуктами;
2. Відтворювальна — формування органічного добрива для підтримання родючості ґрунтів;

3. Інтеграційна — взаємозв'язок із рослинництвом, переробкою, торгівлею;
4. Соціальна — підтримка сільської зайнятості;
5. Економічна — створення доданої вартості, прибутковості та податкових надходжень.

Таблиця 1.2

Основні функції скотарства в системі національної економіки

Функція	Зміст	Прояв у господарській практиці
Продовольча	Забезпечення населення продуктами харчування	Виробництво м'яса, молока, вершкового масла
Відтворювальна	Повернення органічної маси у ґрунт	Гній, біогазові відходи
Інтеграційна	Взаємодія з іншими галузями	Кооперація з переробкою, кормовиробництвом
Соціальна	Підтримка зайнятості	Робочі місця у селах
Економічна	Формування доходів	Додана вартість, прибуток, рентабельність

Джерело: узагальнено автором за [8]

Згідно з теорією інституціоналізму (Д. Норт, Р. Коуз), ефективність розвитку скотарства залежить від якості інституційного середовища — форм власності, договорів, правил ринку, механізмів державної підтримки [12; 15]. В умовах України це означає, що стабільність галузі визначається:

- правовими гарантіями власності на землю і тварин;
- ефективними контрактами між виробниками та переробниками;
- державними програмами компенсації вартості техніки, доїльного обладнання, племінної худоби.

Інституційний підхід дозволяє розглядати скотарство не лише як виробничу галузь, а як механізм взаємодії суб'єктів ринку в межах певної правової системи.

У сучасних умовах скотарство стає складовою інноваційної аграрної економіки. Застосування систем автоматичного доїння, генетичних технологій відбору, біоенергетичних установок, цифрових платформ управління господарством (SmartFarm, AgroDigital) трансформує його у високотехнологічну галузь.

Теоретичні дослідження показують, що інноваційна модель скотарства базується на трьох принципах:

1. Науково-технологічна модернізація;
2. Екологічна сталість;
3. Інтеграція у європейський продовольчий ринок.

Таким чином, скотарство як економічна категорія є багатограним феноменом, що поєднує біологічні, економічні, соціальні й інституційні процеси. Його теоретична сутність полягає у відтворенні матеріальних благ на основі використання природних і трудових ресурсів, що забезпечує розвиток аграрного сектору й економічну стабільність сільських територій.

Скотарство як галузь тваринництва займає особливе місце у системі аграрного виробництва, оскільки забезпечує взаємозв'язок між рослинництвом, переробною промисловістю, логістикою та ринком споживачів. Його значення виходить за межі економічної площини, охоплюючи соціальні, екологічні та інтеграційні функції, що формують основу сталого розвитку сільських територій.

Сучасна економічна наука трактує скотарство як системоутворювальний елемент аграрного сектору, без якого неможливе збалансоване функціонування всього аграрного комплексу. Саме через скотарство реалізується міжгалузева взаємодія, яка забезпечує повноцінне використання природних і виробничих ресурсів, створення доданої вартості та соціальну зайнятість у сільській місцевості [9].

У структурі сільського господарства скотарство виконує роль відтворювальної ланки, що замикає виробничо-економічний цикл. Воно є споживачем продукції рослинництва (зерно, сіно, силос, коренеплоди) і водночас постачальником сировини для переробної галузі (молоко, м'ясо, шкіра, органічні відходи).

З позиції системного підходу, галузь скотарства — це багаторівнева підсистема аграрного виробництва, яка інтегрує різні види діяльності: кормовиробництво, тваринництво, заготівлю та переробку продукції, маркетинг і збут.

Як видно з рисунка, скотарство є центральним вузлом взаємодії між різними елементами аграрної системи, забезпечуючи циркуляцію матеріальних, енергетичних і фінансових потоків (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Взаємозв'язки скотарства з іншими секторами аграрного виробництва

Галузь	Характер зв'язку	Взаємний ефект
Рослинництво	Постачання кормів	Підвищення попиту на зернофураж
Переробна промисловість	Закупівля молока, м'яса	Зростання зайнятості, виробництва ВВП
Торгівля	Реалізація готової продукції	Формування ринкових цін і прибутків
Енергетика	Використання біомаси, гною	Екологічний ефект, енергоефективність
Соціальна сфера	Робочі місця у селі	Підтримка добробуту та міграційного балансу

Джерело: складено автором на основі [10; 40].

Таблиця 1.4

Основні функції скотарства у структурі аграрного виробництва

Група функцій	Зміст функції	Теоретичне значення
Економічна	Виробництво товарної продукції з доданою вартістю; формування доходів і прибутків підприємств	Підвищення ефективності аграрного сектору
Соціальна	Забезпечення зайнятості, збереження сільських спільнот	Соціальна стабільність регіонів
Відтворювальна	Використання побічних продуктів (гній, відходи) для підтримання родючості ґрунтів	Екологічна рівновага
Інноваційна	Впровадження сучасних технологій, автоматизації, генетики	Підвищення конкурентоспроможності
Інтеграційна	Співпраця з переробними підприємствами, кооперативами, асоціаціями	Розвиток агропромислових кластерів

Джерело: узагальнено автором за [6]

Згідно з концепцією міжгалузевої кооперації [22; 23], ефективність аграрного сектору значною мірою залежить від того, наскільки злагоджено функціонують окремі галузі. Скотарство у цій системі виступає базовим споживачем і виробником:

- для рослинництва — є кінцевим споживачем кормових культур, стимулюючи виробництво зернофуражу;
- для промисловості — є постачальником сировини (молока, м'яса, шкіри) для харчової, легкої та фармацевтичної галузей;
- для екологічної сфери — створює біоенергетичний ресурс (біогаз, органічні добрива);

- для соціальної сфери – забезпечує зайнятість, стабільність доходів та продовольчу безпеку.

З огляду на міжгалузеву природу, скотарство виконує низку важливих функцій, які забезпечують економічну, соціальну й екологічну стабільність (табл.1.4).

Ці функції свідчать, що скотарство є мультифункціональною галуззю, яка забезпечує баланс між економічними інтересами та суспільними потребами.

У сучасних умовах продовольча безпека держави значною мірою залежить від рівня розвитку скотарства. Відповідно до концепції FAO (2023), тваринницька продукція забезпечує близько 30–35% енергетичної цінності та понад 50% білкової складової раціону людини.

Рівень споживання м'яса й молока на душу населення — один із головних індикаторів добробуту та економічного розвитку країни. У країнах ЄС цей показник перевищує 70–80 кг м'яса і 300–400 кг молока на рік, тоді як в Україні у 2024 р. – лише близько 45 кг м'яса та 190 кг молока на особу.

Роль скотарства у структурі сільського господарства проаналізована у табл. 1.5. Згідно з теорією відтворення аграрного капіталу [33], скотарство забезпечує безперервність економічного кругообігу, оскільки створює продукт, частина якого повертається у виробництво у вигляді кормів, добрив, відходів, робочої худоби.

Таким чином, скотарство не лише генерує товарну продукцію, а й формує ресурсну базу для нового циклу виробництва, виступаючи фундаментом сталого розвитку аграрного сектору.

Хоча у загальній структурі аграрного виробництва тваринництво поступається рослинництву за обсягами продукції, саме скотарство забезпечує високу додану вартість, тривалий виробничий цикл і мультиплікативний ефект.

Таблиця 1.5

Порівняльна характеристика ролі скотарства у структурі сільського господарства (теоретична модель)

Галузь	Частка у валовій продукції, %	Тривалість виробничого циклу	Рівень доданої вартості	Соціальний ефект
Рослинництво	60–65	Короткий (до 1 року)	Середній	Обмежений
Скотарство	25–30	Тривалий (2–3 роки)	Високий	Високий
Свинарство	10	Середній (до 1 року)	Середній	Середній

Джерело: узагальнено за [33]

Отже, у структурному вимірі скотарство займає стратегічну нішу. Не домінуючи за обсягами, воно визначає якість і стабільність аграрної економіки.

Скотарство також виконує важливу екологічну функцію — забезпечує повернення органічної маси в ґрунт, сприяє зменшенню використання хімічних добрив, формує біогазові ресурси.

Соціальна роль полягає у збереженні традицій сільського господарства, формуванні сімейних ферм, підтриманні зайнятості в депресивних регіонах і розвитку територій із низькою щільністю населення. Це робить галузь не лише економічно доцільною, а й соціально необхідною.

Скотарство займає центральне місце в системі аграрного виробництва, виконуючи роль зв'язуючої ланки між рослинництвом, переробкою та споживанням. Його багатофункціональна природа — економічна, соціальна, екологічна, інноваційна — визначає стратегічне значення галузі для продовольчої безпеки України.

Розвиток скотарства вимагає інтеграції теоретичних принципів сталості, ефективності й кооперації, що дозволить зміцнити позиції аграрного сектору в регіонах, зокрема у Львівській області, де існують потужні природно-кліматичні та соціальні передумови для розширення цієї галузі.

1.2. Сучасні наукові підходи до визначення факторів ефективності розвитку скотарства

У сучасній економічній науці поняття ефективності розглядається як ключовий критерій результативності господарської діяльності. Для аграрного виробництва, а особливо для скотарства, воно має комплексний характер, адже охоплює не лише економічні, а й біологічні, соціальні та екологічні параметри.

Ефективність у скотарстві — це результат взаємодії системи факторів, які забезпечують раціональне використання ресурсів, стабільність виробничого процесу, високу якість продукції та соціально-економічну віддачу. Тому дослідження ефективності вимагає застосування мультидисциплінарного підходу, який поєднує економічні, природничі та управлінські науки.

Поняття ефективності у загальноекономічній теорії тлумачиться як співвідношення результату до витрат, що характеризує рівень використання ресурсів. Проте в аграрній економіці, де виробничі процеси тісно пов'язані з біологічними циклами, це визначення набуває розширеного змісту.

Скотарство, як біоекономічна система, поєднує матеріальні, трудові, енергетичні та природні ресурси з біологічним фактором — живою твариною. Тому ефективність тут означає гармонійне поєднання економічної вигоди та біологічної доцільності, що забезпечує відтворення поголів'я і продукції у довгостроковій перспективі.

Таблиця 1.6

Теоретичні підходи до визначення ефективності аграрного виробництва (з урахуванням особливостей скотарства)

Підхід	Сутність	Основні представники	Ключові положення для скотарства
Ресурсний	Ефективність визначається через рівень використання матеріальних, трудових і природних ресурсів	П. Саблук	Максимізація продукції за мінімальних витрат кормів, праці та енергії
Відтворювальний	Оцінюється здатність галузі до стабільного відтворення поголів'я та продукції	М. Зубець, Ю. Лупенко	Оптимальне співвідношення між виробничими циклами і продуктивністю
Інституційний	Ефективність як результат взаємодії економічних агентів і державної політики	Д. Норт, О. Шпикуляк	Роль державної підтримки, кооперації, прав власності
Інноваційно-технологічний	Ефективність як функція технологічних змін та інновацій	OECD, FAO	Впровадження автоматизації, цифрових платформ, генетичних технологій
Екологічний (сталий)	Ефективність пов'язується з екологічною безпекою та збереженням ресурсів	В. Месель-Веселяк, OECD	Біоенергетика, утилізація відходів, органічне виробництво

Джерело: узагальнено автором за [12; 22;23; 24;41].

Основні характеристики ефективності у скотарстві:

- Багатофакторність – залежність від технології, кормової бази, умов утримання, генетики, кваліфікації персоналу.

- Динамічність – зміни у часі відповідно до ринкових та природних умов.
- Відтворювальний характер – взаємозв’язок між поточними результатами і майбутніми циклами виробництва.
- Системність – взаємодія економічних, соціальних і екологічних складових.

Таким чином, ефективність у скотарстві не можна виміряти лише фінансовими показниками; її необхідно оцінювати комплексно.

У науковій літературі виділяють кілька основних підходів до визначення ефективності аграрного виробництва, кожен із яких має власну методологічну базу (табл. 1.6).

З таблиці 1.6 видно, що сучасна наукова думка поступово переходить від вузького економічного тлумачення до інтегрального підходу, у якому враховується поєднання економічної ефективності, соціальної корисності та екологічної збалансованості.

Виходячи з міждисциплінарного характеру скотарства, його ефективність слід досліджувати на основі кількох фундаментальних принципів:

1. Принцип системності — ефективність формується як результат взаємодії елементів виробничої системи (ресурси, технології, персонал, ринок).
2. Принцип порівняльної оцінки — ефективність оцінюється у співставленні з альтернативами (по господарствах, регіонах, країнах).
3. Принцип відтворювальності — будь-який показник ефективності повинен враховувати можливість відновлення ресурсів і стабільності поголів’я.
4. Принцип сталого розвитку — поєднання економічних, соціальних і екологічних результатів діяльності.
5. Принцип оптимізації — досягнення найкращого співвідношення між витратами і результатом при наявних обмеженнях.

Ці принципи створюють основу для побудови методологічної системи аналізу ефективності скотарства.

Методологічно ефективність вимірюється системою показників, що відображають різні аспекти функціонування галузі (табл. 1.7). Їх можна умовно поділити на економічні, виробничі, соціальні та екологічні.

Комплексне використання цих показників дозволяє оцінювати ефективність не лише за фінансовими результатами, а й з урахуванням сталості розвитку галузі.

Таблиця 1.7

Система показників ефективності скотарства

Група показників	Зміст і призначення	Типові індикатори
Економічні	Оцінка співвідношення витрат і результатів	Собівартість 1 ц молока (м'яса), рентабельність, прибуток на 1 голову
Виробничі	Рівень використання ресурсів і продуктивність тварин	Надій на 1 корову, середньодобовий приріст, конверсія кормів
Соціальні	Вплив на зайнятість і рівень добробуту	Зарплата працівників, чисельність зайнятих, соціальний ефект
Екологічні	Збалансованість виробництва і природокористування	Викиди метану, обсяг біогазу, використання органічних добрив

Джерело: систематизовано автором за [17;20]

Для повноти наукового бачення ефективності скотарства доцільно розглядати через модель взаємозв'язку “ресурси — процес — результати”, у якій виділяють вхідні, внутрішні та вихідні елементи системи.

Рис. 1.1 – Методологічна модель аналізу ефективності скотарства

Джерело: розроблено автором

Модель, наведена на рис. 1.1 ілюструє, що ефективність є узагальненим відображенням взаємодії всіх елементів виробничої системи. Її підвищення можливе лише за умови оптимізації кожного етапу – від ресурсного забезпечення до управління результатами.

Економічний підхід до вивчення ефективності скотарства ґрунтується на принципах раціонального використання ресурсів, співвідношення витрат і результатів, а також на вимірюванні економічної віддачі кожного елементу виробничого процесу. Цей підхід є базовим, оскільки саме він дозволяє виявити реальні закономірності формування прибутковості, рентабельності та стійкості підприємств галузі.

В основі економічного підходу лежить концепція максимізації результату при обмежених ресурсах, сформульована класичною економічною школою (А. Сміт, Д. Рікардо, А. Маршалл). У контексті аграрного виробництва ефективність розглядається як економічний ефект від

поєднання праці, землі, капіталу і природних факторів, спрямований на одержання максимальної продукції з мінімальними витратами.

Для скотарства цей підхід має специфіку: результатом є не лише товарна продукція (молоко, м'ясо), а й похідні економічні ефекти — зайнятість, доходи сільського населення, використання відходів, розвиток кормової бази тощо.

Отже, ефективність за економічним підходом вимірюється через систему співвідношень “витрати – результати – прибуток – рентабельність”, що відображає не лише кількісну, а й якісну сторону виробництва.

Економічна ефективність у скотарстві означає досягнення найкращого економічного результату при заданому рівні ресурсів. Вона характеризує здатність підприємства забезпечувати позитивну динаміку виробництва, прибутковість і конкурентоспроможність.

Основні концепції, що лежать в її основі:

1. Витратна концепція – ефективність визначається мінімізацією собівартості одиниці продукції.
2. Доходна концепція – орієнтація на максимізацію чистого прибутку від кожного виду продукції.
3. Ресурсна концепція – оптимальне використання виробничого потенціалу (земля, праця, поголів'я, основні фонди).
4. Ринкова концепція – результативність виробництва оцінюється через конкурентоспроможність і стійкість підприємства на ринку.

Кожна з цих концепцій відображає певний зріз економічного підходу, проте лише їх поєднання дає змогу оцінити комплексну ефективність скотарських підприємств.

У табл.1.8 нами проаналізовано систему показників економічної ефективності виробництва у скотарстві.

Таблиця 1.8

Система показників економічної ефективності виробництва у скотарстві

Група показників	Зміст показника	Формула / спосіб розрахунку	Економічне значення
Виробничі	Випуск продукції у вартісному вираженні	$Q = P \times V$ (де P – ціна, V – обсяг)	Характеризує масштаб виробництва
Витратні	Собівартість 1 ц продукції	$C = \Sigma B / Q$	Дає змогу оцінити рівень витрат
Прибуткові	Прибуток з 1 ц або з 1 голови	$\Pi = Д - В$	Визначає економічну вигоду
Рентабельність	Частка прибутку у витратах	$R = (\Pi / B) \times 100\%$	Показує ефективність витрат
Продуктивність праці	Випуск на одного працівника	$\Pi п = Q / Ч$	Відображає ефективність праці
Капіталовіддача	Обсяг продукції на 1 грн основних фондів	$Кв = Q / \Phi$	Показує рівень використання капіталу

Джерело: систематизовано автором за [17;20]

Таблиця 1.9

Основні економічні фактори ефективності розвитку скотарства

Група факторів	Сутність впливу	Очікуваний ефект
Ресурсні	Раціональне використання трудових, кормових, енергетичних ресурсів	Зниження собівартості
Інвестиційні	Вкладення у технічне оновлення, генетичне покращення, цифровізацію	Підвищення продуктивності та прибутковості
Фінансові	Оптимізація структури витрат, кредитна підтримка	Зростання рентабельності
Ринкові	Кон'юнктура, ціноутворення, збутові канали	Збільшення доходів підприємств
Інституційні	Державне регулювання, субсидії, кооперація	Зміцнення стійкості галузі

Джерело: систематизовано автором за [2;8]

Ефективність досягається тоді, коли темпи зростання результатів перевищують темпи зростання витрат. Це базовий критерій економічного підходу.

З економічними факторами, що визначають ефективність розвитку скотарства ми можемо ознайомитися у табл. 1.9.

Суттєвим елементом економічної ефективності є структура собівартості продукції, яка відображає раціональність використання ресурсів. У сучасних умовах основними складовими собівартості є:

- кормові витрати (40–55% від загальної суми);
- оплата праці (15–20%);
- амортизація і утримання основних засобів (10–15%);
- енергоносії, ветеринарні послуги, інші витрати (до 20%).

Зміна структури витрат, наприклад через оптимізацію кормової бази або впровадження енергозберігаючих технологій, безпосередньо впливає на кінцеву ефективність виробництва.

У межах економічного підходу особливу увагу приділяють капітальним інвестиціям — модернізації тваринницьких ферм, будівництву молочних комплексів, закупівлі обладнання та племінної худоби.

Ефективне використання капіталу визначається через показники:

- капіталовіддачі (Q/Φ) — продукція на 1 грн основних фондів;
- фондівіддачі праці — продуктивність працівників при різному технічному забезпеченні;
- інвестиційної рентабельності (ROI) — прибуток, отриманий на 1 грн вкладень.

Дослідження ННЦ “Інститут аграрної економіки” за 2024 р. свідчать, що зростання інвестицій у технології на 10 % забезпечує підвищення продуктивності поголів’я на 5-7 %, а рентабельність виробництва збільшується в середньому на 3-4 пункти.

Таким чином, інвестиційна активність є одним із найпотужніших факторів економічної ефективності скотарських підприємств.

В умовах ринкової економіки ефективність галузі формується не лише всередині підприємства, а й під впливом зовнішнього середовища. До головних ринкових факторів належать:

- ціни на кормові ресурси та енергоносії;
- кон'юнктура ринку м'яса і молока;
- обсяг державних дотацій, пільгове кредитування, компенсації ПДВ;
- умови зовнішньоекономічної торгівлі.

Економічні дослідження доводять, що державна підтримка (субсидії, компенсації відсотків, програми CAP) підвищує середню рентабельність молочного скотарства на 6–8 пунктів у країнах ЄС. Для України аналогічний ефект може бути досягнутий за умови цільового спрямування фінансування та розвитку кооперативних форм.

1.3. Методичні підходи до оцінки результативності розвитку скотарства у сільськогосподарських підприємствах

Оцінка економічної результативності є ключовим елементом аналізу функціонування скотарства, оскільки вона дає змогу встановити рівень віддачі вкладених ресурсів, ефективність використання виробничого потенціалу та визначити напрями підвищення прибутковості галузі.

Економічна результативність характеризується системою кількісних показників, які відображають кінцеві результати виробничої діяльності у грошовій формі, тобто прибуток, рентабельність, собівартість, продуктивність праці, капіталовіддачу та рівень витрат на одиницю продукції.

У науковій літературі поняття результативність трактується ширше, ніж ефективність (табл. 1.10). Якщо ефективність відображає співвідношення результатів і витрат, то результативність включає ступінь досягнення стратегічних цілей виробництва, враховуючи не лише економічний, а й соціальний, технологічний та екологічний аспекти.

Таким чином, оцінка результативності має ширше аналітичне поле, оскільки враховує не лише кількість виробленої продукції, але й якість управлінських рішень, інноваційність, рівень соціальної відповідальності та екологічну сталість.

Таблиця 1.10

Порівняння категорій “ефективність” та “результативність” у системі оцінки аграрного виробництва

Критерій порівняння	Ефективність	Результативність
Сутність	Відношення результату до витрат	Ступінь досягнення цілей діяльності
Характер	Кількісний	Комплексний (кількісний + якісний)
Орієнтація	Поточна діяльність	Стратегічний розвиток
Основний показник	Прибутковість, рентабельність	Сукупний результат: економічний, соціальний, технологічний
Період оцінки	Короткостроковий	Середньо- і довгостроковий

Джерело: систематизовано автором за [17;32]

Методологічна база оцінювання результативності скотарства ґрунтується на поєднанні таких принципів:

1. Системності – врахування всіх взаємозв’язків між елементами виробничого процесу (трудові, матеріальні, фінансові, біологічні ресурси).
2. Комплексності – аналіз усіх груп показників (економічних, технологічних, соціальних, екологічних).
3. Порівнянності – забезпечення можливості порівняння результатів у часі й просторі.
4. Відтворюваності – застосування єдиних стандартів оцінки, що дозволяють повторювати аналіз на різних рівнях.

5. Динамічності – урахування тенденцій змін у часі, а не лише моментного стану.

На основі аналізу наукових джерел можна виділити кілька основних підходів до оцінки результативності (табл. 1.11).

Таблиця 1.11

Рівні оцінки результативності скотарства та відповідні показники

Рівень оцінки	Основні показники	Інформаційна база
Мікрорівень	Рентабельність, собівартість, продуктивність праці	Дані підприємства, бухгалтерська звітність
Мезорівень	Частка регіону в загальному виробництві, зайнятість, дотації	Головне управління статистики у Львівській області, Обласна військова адміністрація
Макрорівень	Обсяг експорту, державна підтримка, рівень інвестицій	Державна служба статистики України, Міністерство аграрної політики України

Джерело: систематизовано автором за [17;32]

Застосування інтегрального підходу є найбільш адекватним сучасним умовам, адже він дозволяє оцінювати результативність не лише через економічні показники, а й через соціальну ефективність, інноваційність та екологічну сталість.

Оцінка результативності функціонування скотарства може здійснюватися на трьох рівнях:

1. Мікрорівень – оцінка діяльності окремого підприємства (прибутковість, продуктивність праці, рентабельність).
2. Мезорівень – оцінка результативності галузі в межах регіону (структура виробництва, кооперація, зайнятість).

3. Макрорівень – оцінка національної ефективності скотарства (експорт, продовольча безпека, інвестиційна привабливість).

Оцінювання результативності базується на поєднанні кількісних і якісних методів. Найпоширенішими є:

- економіко-статистичні методи (коефіцієнти ефективності, рентабельності, продуктивності);
- індексний метод — визначення змін у динаміці основних показників;
- бальний метод — оцінка за шкалою 1–10 за окремими критеріями;
- експертна оцінка — врахування думки фахівців;
- інтегральна оцінка — зведення багатьох показників у єдиний індекс результативності.

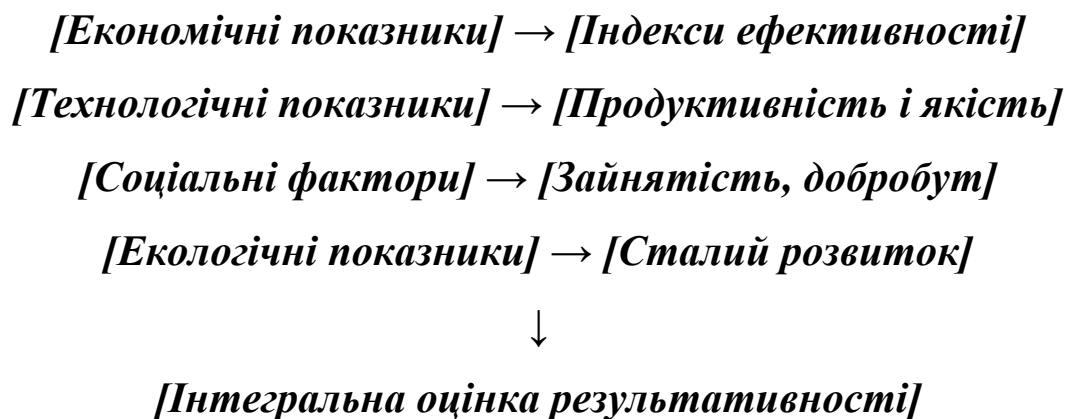

Рис. 1.2 – Інструментарій методичного оцінювання результативності скотарства

Джерело: розроблено автором.

Узагальнюючи підходи, можна подати концептуальну модель оцінки результативності у вигляді наступного логічного ланцюга (рис.1.3).

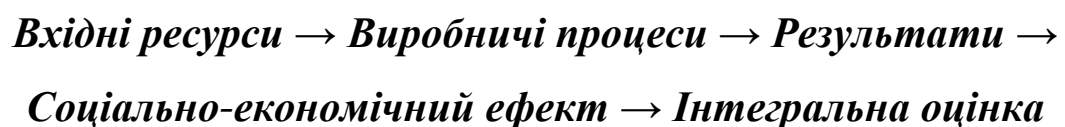

Рис. 1.3 – Концептуальна модель оцінки результативності

де: вхідні ресурси – трудові, фінансові, матеріальні, біологічні;
 результати – обсяг і якість продукції, прибуток, рентабельність;
 соціально-економічний ефект – розвиток громад, зайнятість, добробут населення.

Ця модель відповідає концепції сталого аграрного розвитку, що поєднує економічну вигоду з соціальною відповідальністю.

Оцінка економічної результативності є ключовим елементом аналізу функціонування скотарства, оскільки вона дає змогу встановити рівень віддачі вкладених ресурсів, ефективність використання виробничого потенціалу та визначити напрями підвищення прибутковості галузі.

Економічна результативність характеризується системою кількісних показників, які відображають кінцеві результати виробничої діяльності у грошовій формі, тобто прибуток, рентабельність, собівартість, продуктивність праці, капіталовіддачу та рівень витрат на одиницю продукції.

Таблиця 1.12

Показники оцінювання результативності розвитку скотарства

Група показників	Зміст	Основні одиниці виміру
Результативності виробництва	Обсяг валової продукції, товарної продукції, прибуток	тис. грн, грн./голову
Ефективності використання ресурсів	Собівартість 1 ц молока, продуктивність праці, капіталовіддача	грн./ц, грн./особу, коефіцієнт
Рентабельності та відтворення	Рівень рентабельності, чистий дохід, коефіцієнт відтворення основних засобів	%, коефіцієнт

Джерело: узагальнено автором за [3;4;20]

Система оцінювання результативності у скотарстві охоплює три взаємопов'язані групи показників (табл. 1.12).

Ці показники у взаємозв'язку формують базу для інтегральної оцінки результативності, що дозволяє комплексно оцінювати ефективність діяльності підприємства.

Рівень результативності скотарства значною мірою визначається якістю застосовуваних технологій, станом матеріально-технічної бази та продуктивністю поголів'я. Виробничо-технологічні показники відображають ступінь використання біологічного потенціалу тварин, ефективність організації процесів годівлі, утримання, відтворення та механізації виробництва.

**РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ
СКОТАРСТВА У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ**

**2.1. Динаміка поголів'я ВРХ у сільськогосподарських підприємствах
Львівської області**

Скотарство в Україні традиційно є однією з базових галузей аграрного виробництва, що забезпечує населення молочними та м'ясними продуктами і формує важливу частку валової продукції сільського господарства. Проте, упродовж останнього десятиліття галузь перебуває в стані структурної трансформації: скорочення поголів'я, зниження ролі господарств населення, зростання питомої ваги промислових тваринницьких комплексів та господарств корпоративного типу.

Особливо виразно ці тенденції проявилися у 2022–2024 рр., коли внаслідок воєнних дій, порушення логістики та підвищення собівартості продукції темпи спаду у тваринництві різко прискорилися, тоді як окремі регіони Західної України (зокрема Львівська, Волинська, Тернопільська області) демонстрували відносну стійкість виробництва.

Таблиця 2.1

**Продукція сільського господарства за категоріями господарств
Львівської області (2024 р.)**

Показник	Продукція сільського господарства		в тому числі			
			продукція рослинництва		продукція тваринництва	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
Господарства усіх категорій в т. ч.:	51842,3	100,0	38647,3	100,0	13195,0	100,0
сільськогосподарські підприємства	31858,7	61,5	24184,4	62,6	7674,3	58,2
фермерські господарства	7841,9	15,1	5128,1	13,3	2713,8	20,6
господарства населення	19983,6	38,5	14462,9	37,4	5520,7	41,8

Джерело: розраховано автором на основі [34;35]

В умовах сьогодення пріоритетним напрямом розвитку сільськогосподарських підприємств виступає формування нових товарно-орієнтованих організаційно-правових структур у межах агропромислового комплексу Львівської області та їх подальша кооперація. Такий підхід сприятиме спільній діяльності з виробництва й переробки аграрної продукції, ефективному використанню виробничих ресурсів, розвитку сервісного обслуговування та розширенню каналів реалізації готової продукції.

Проведений у табл. 2.1, аналіз показує, що у структурі господарств усіх категорій Львівської області у 2024 р., на виробництво продукції тваринництва припадало 25,5 %, а у загальній структурі господарств усіх категорій, сільськогосподарські підприємства – 58,2 %, господарства населення – 41,8 %, фермерські господарства – 20,6 %.

Головними чинниками, що здійснюють вплив на обсяги виробництва у скотарстві є чисельність поголів'я та її рівень продуктивності. Зростання чисельності поголів'я виступає екстенсивним чинником, а продуктивність – інтенсивним чинником підвищення виробництва продукції.

Протягом 2022-2024 рр., як видно з табл. 2.2, поголів'я ВРХ господарств усіх категорій скоротилось на 26,0 %, господарств населення – на 30,8 %, а поголів'я ВРХ у сільськогосподарських підприємствах зросло на 0,7 %.

Також відбулись зміни у кількості поголів'я ВРХ за статеві-віковими групами. Так, поголів'я корів господарств усіх категорій скоротилось на 18,6 %, сільськогосподарських підприємств – на 2,9 %, господарств населення – на 20,5 %. Поголів'я телиць від 1 до 2 років скоротилось у господарствах усіх категорій та господарствах населення відповідно на 33,3 % та 49,1 %, а у сільськогосподарських підприємствах зросло на 4,4 %.

Поголів'я телиць старше 2 років у господарствах усіх категорій та господарствах населення знизилось на 14,3 % та 38,5 % відповідно, проте у сільськогосподарських підприємствах зросло на 25,0 %. Досить вагомим у 2024 р. було зменшення кількості поголів'я бугаїв-плідників у господарствах

населення, аж в два рази. Питома маса корів у структурі поголів'я у господарствах усіх категорій та господарствах населення в 2024 р. зросла на 6,4 та 10,7 пункти відповідно, а у сільськогосподарських підприємствах знизилась на 1,5 пункти.

Таблиця 2.2

Динаміка чисельності поголів'я великої рогатої худоби у різних категоріях господарств, тис. гол.

Показник	2022 р.	2023 р.	2024 р.	2024 р. у % до 2022 р.
Господарства усіх категорій				
Велика рогата худоба	99,0	83,4	73,3	74,0
в т.ч.: корови	64,4	58,1	52,4	81,4
телиці від 1 року до 2 років	7,8	6,9	5,2	66,7
телиці старше 2 років	2,1	1,7	1,8	85,7
бугаї-плідники	0,2	0,2	0,2	100,0
Питома маса корів у загальному поголів'ї, %	65,1	69,7	71,5	X
Сільськогосподарські підприємства				
Велика рогата худоба	15,3	15,1	15,4	100,7
в т.ч.: корови	6,8	6,8	6,6	97,1
телиці від 1 року до 2 років	2,3	2,4	2,4	104,4
телиці старше 2 років	0,8	0,7	1,0	125,0
бугаї-плідники	0,0	0,1	0,1	X
Питома маса корів у загальному поголів'ї, %	44,4	45,0	42,9	X
Господарства населення				
Велика рогата худоба	83,7	68,3	57,9	69,2
в т.ч.: корови	57,6	51,3	45,8	79,5
телиці від 1 року до 2 років	5,5	4,5	2,8	50,9
телиці старше 2 років	1,3	1,0	0,8	61,5
бугаї-плідники	0,2	0,1	0,1	50,0
Питома маса корів у загальному поголів'ї, %	68,8	75,1	79,5	X
Питома маса поголів'я у господарствах населення від всіх категорій господарств, %:				
велика рогата худоба – всього	84,6	81,9	79,0	X
в т.ч. корови	89,4	88,3	87,4	X

Джерело: розраховано автором на основі [34;35]

Рівень продуктивності великої рогатої худоби безпосередньо визначається якістю та збалансованістю її годівлі, що має відповідати фізіологічному стану тварин і забезпечувати оптимальне надходження поживних речовин. Порушення структури раціону або недотримання режиму згодовування кормів призводить до зниження продуктивності поголів'я та перевитрат кормових ресурсів. Ефективна годівля передбачає наявність у раціоні необхідної кількості біологічно активних компонентів, вітамінів і мінералів відповідно до потреб тварини, а також дотримання кратності годівлі й належну підготовку кормів до споживання [11].

Практичний досвід передових сільськогосподарських підприємств свідчить, що поліпшення структури та якості раціону позитивно впливає на рівень продуктивності тварин. Із підвищенням продуктивності збільшується загальна витрата кормів у розрахунку на одну голову, проте витрати на одиницю продукції при цьому зменшуються, що свідчить про зростання ефективності використання кормової бази. Водночас сучасні кризові умови господарювання мають негативний вплив на галузь кормовиробництва, що призводить до скорочення виробництва якісних кормів і, відповідно, до погіршення рівня годівлі тварин.

Таблиця 2.3

Витрати кормів на виробництво одиниці продукції скотарства у сільськогосподарських підприємствах Львівській області, ц к.од.

Показник	2022 р.	2023 р.	2024 р.	2024 р. у % до 2022 р.
Витрати кормів на виробництво 1 ц:				
молока	0,86	0,85	0,91	111,6
приросту великої рогатої худоби	13,35	13,23	14,17	98,9
Витрати кормів на 1 умовну голову	22,89	22,73	28,91	103,3

Джерело: розраховано автором на основі [34;35]

Протягом 2022–2024 рр. у сільськогосподарських підприємствах Львівської області відбувалися суттєві коливання у рівнях кормової ефективності скотарства. Після поступового зростання витрат у 2022–2022 рр. у 2023 р. спостерігається короткочасне поліпшення показників – зниження витрат кормів на 1 ц молока до 0,85 ц к. од., а на 1 ц приросту великої рогатої худоби – до 13,23 ц к. од.. Це було зумовлено модернізацією кормової бази, частковим оновленням поголів'я та підтримкою державних дотаційних програм, які стимулювали збільшення надоїв на 6-7 %.

Однак, уже у 2024 р. показники знову дещо погіршилися: витрати кормів на 1 ц молока зросли до 0,91 ц к. од., а на 1 ц приросту ВРХ – до 14,17 ц к. од. Така динаміка пояснюється скороченням кількості тварин, подорожчанням кормових ресурсів та зниженням частки концентрованих кормів у раціонах (до 63 %).

Отже, навіть за наявності позитивних організаційних зрушень у 2023 р., ефективність використання кормів у скотарстві Львівщини залишається нижчою від оптимальної, що потребує подальшої інтенсифікації годівельних технологій, розвитку комбікормових цехів при підприємствах і розширення виробництва білкових культур для власної кормової бази.

2.2. Аналіз показників виробництва продукції скотарства сільськогосподарськими підприємствами Львівської області

Зниження обсягів виробництва продукції скотарства у Львівській області зумовлюється насамперед впливом загальнооекономічної кризи, яка обмежує можливості відтворення поголів'я та модернізації виробничих потужностей. Водночас проведення реформ у аграрному секторі створює передумови для формування позитивних тенденцій розвитку агропромислового комплексу. Ефективність цих процесів значною мірою визначається обраною підприємством організаційно-правовою формою господарювання, що впливає на доступ до фінансових ресурсів, інвестицій та механізмів державної підтримки.

Таблиця 2.4

Виробництво м'яса та молока у різних категоріях господарств
Львівської області, тис. т

Показник	2022 р.	2023 р.	2024 р.	2024 р. у % до 2022 р.
<i>Господарства усіх категорій</i>				
Жива маса сільськогосподарських тварин, реалізованих на забій	202,4	208,3	230,5	113,9
в т.ч. велика рогата худоба	28,9	27,5	20,1	69,6
Забійна маса сільськогосподарських тварин, реалізованих на забій	147,2	151,8	170,2	115,6
в т.ч. яловичина та телятина	17,4	16,6	12,1	69,5
Валовий надій молока	387,5	322,9	289,0	74,6
<i>Сільськогосподарські підприємства</i>				
Жива маса сільськогосподарських тварин, реалізованих на забій	133,4	144,7	171,2	128,3
в т.ч. велика рогата худоба	2,0	2,5	1,9	95,0
Забійна маса сільськогосподарських тварин, реалізованих на забій	100,5	108,8	129,3	128,7
в т.ч. яловичина та телятина	1,2	1,5	1,2	100,0
Валовий надій молока	30,7	31,4	33,8	110,1
<i>Господарства населення</i>				
Жива маса сільськогосподарських тварин, реалізованих на забій	69,0	63,6	59,3	85,9
в т.ч. велика рогата худоба	26,9	25,0	18,2	67,7
Забійна маса сільськогосподарських тварин, реалізованих на забій	46,7	43,0	40,9	87,0
в т.ч. яловичина та телятина	16,2	15,1	10,9	67,3
Валовий надій молока	356,8	291,5	255,2	71,5

Джерело: розраховано автором на основі [34;35]

Показники у табл. 2.4. вказують, що у 2024 р. в порівнянні з 2022 р. на 13,9 % зросла жива маса сільськогосподарських тварин, реалізованих на забій у господарствах усіх категорій, в той самий час великої рогатої худоби скоротились на 30,4 %.

Жива маса сільськогосподарських тварин, реалізованих на забій у сільськогосподарських підприємствах зросла на 28,3 %, а великої рогатої худоби знизилась на 5,0 %.

У господарствах населення відбулося скорочення як живої маси сільськогосподарських тварин, реалізованих на забій, так і великої рогатої худоби на 14,1 % та 32,3 % відповідно.

Забійна маса сільськогосподарських тварин, реалізованих на забій у господарствах усіх категорій зросла на 15,6 %, а яловичини та телятини знизилась на 30,5 %. Забійна маса тварин, реалізованих на забій у сільськогосподарських підприємствах зросла на 28,7 %, а яловичини та телятини залишалася без змін. Забійна маса сільськогосподарських тварин, реалізованих на забій, а також яловичини та телятини у господарствах скоротилась на 13,0 % та 32,7 % відповідно.

Валовий надій молока за 2022-2024 рр. у сільськогосподарських підприємствах зріс на 10,1 %, а у у господарствах усіх категорій та господарствах населення знизився на 25,4 % та 28,5 % відповідно.

Таблиця 2.5

Виробництво сільськогосподарським підприємствами Львівської області продукції за видами (у постійних цінах 2021 р., млн. грн.)

Показник	2022 р.	2023 р.	2024 р.	2024 р. у % до 2022 р.
Продукція сільського господарства в т.ч.:	26840,4	27621,7	31858,7	118,7
продукція тваринництва	6149,0	6576,9	7674,3	124,8
вирощування сільськогосподарських тварин	3236,5	3528,2	4197,6	129,7
молоко	2501,8	2684,1	3018,7	120,7
інша продукція тваринництва	410,7	364,6	458,0	111,5

Джерело: розраховано автором на основі [34;35]

Табл. 2.5 засвідчує ріст виробництва продукції сільського господарства (у постійних цінах 2021 р.), та в тому числі продукції тваринництва у 2024 р. на 8,7 % та 24,8 %. Вирощування сільськогосподарських тварин та виробництво молока збільшилися на 29,7 % та 20,7 %.

Рис. 2.1 – Структура виробництва сільськогосподарської продукції господарствами Львівської області у 2021 р., %

Джерело: розраховано автором на основі [34;35]

Як ми бачимо з рис.2.1, продукція тваринництва у загальній структурі продукції, виробленої сільськогосподарськими підприємствами Львівської області у 2024 р., склала 25,5 %, в тому числі вирощування сільськогосподарських тварин склало 13,2 %, молоко – 9,5 %, інша продукцію тваринництва – 1,4 %.

Провівши у табл. 2.6 аналіз продуктивності молочного стада можна зробити висновок про його незначну тенденцію до зростання. За 2024 р. у Львівській області середньорічний надій молока від 1 корови у господарствах усіх категорій, сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення зріс на 8,2 %, 0,7 % та 8,4 %.

Таблиця 2.6

Середньорічний надій молока від однієї корови у господарствах Львівської області, кг

Показник	2022 р.	2023 р.	2024 р.	2024 р. у % до 2022 р.
Господарства усіх категорій	5085	5012	4983	98,0
Сільськогосподарські підприємства	5550	5380	5811	104,7
Господарства населення	5049	4976	4891	96,9

Джерело: розраховано автором на основі [34;35]

Показник виходу телят на 100 корів характеризує рівень відтворення стада ВРХ. Як показує аналіз показників, у 2024 р. в порівнянні з 2022 р. вихід телят на 100 корів знизився з 66 голів до 62 голів або на 6,1 %.

2.3 Оцінка ефективності виробництва продукції скотарства сільськогосподарськими підприємствами Львівської області

У нинішніх реаліях розвиток скотарства відбувається за складних обставин, зумовлених не лише економічними труднощами, а й воєнною агресією, яка істотно трансформує ринки збуту продукції тваринництва. Господарюючі суб'єкти в умовах війни змушені постійно пристосовуватись до змін зовнішнього середовища та особливостей ведення бізнесу.

Скотарство в Україні традиційно є однією з базових галузей аграрного виробництва, що забезпечує населення молочними та м'ясними продуктами і формує важливу частку валової продукції сільського господарства. Проте упродовж останнього десятиліття галузь перебуває в стані структурної трансформації: скорочення поголів'я, зниження ролі домогосподарств, зростання питомої ваги промислових тваринницьких комплексів та господарств корпоративного типу.

Повільне зростання показників виробництва продукції скотарства та рівня цін у поєднанні з низькою купівельною спроможністю населення, призводить до істотного скорочення обсягів її споживання.

Таблиця 2.7

Реалізація продукції скотарства
сільськогосподарськими підприємствами Львівської області

Показник	2022 р.	2023 р.	2024 р.	2024 р. у % до 2022 р.
<i>Реалізація продукції, т</i>				
Сільськогосподарські тварини (у живій масі)	151800	170200	185900	122,4
Молоко	139879	145262	171237	122,5
<i>Середні ціни продукції, грн. / т</i>				
Сільськогосподарські тварини (у живій масі)	63400	70800	77600	122,3
Молоко	10950	12480	13970	127,6

Джерело: розраховано автором на основі [34;35]

Проведений у табл. 2.7 аналіз реалізації продукції скотарства, показує, що середні ціни реалізації сільськогосподарських тварин (у живій масі) та молока за період 2022-2024 рр. зросли на 22,3 % та 27,6 %. Це позитивно сприяло зростанню обсягу їх реалізації на 22,4 % та 22,5 % відповідно.

Таблиця 2.8

Виробництво та споживання продукції скотарства за рік
на 1 особу населення Львівської області, кг

Показник	2022 р.	2023 р.	2024 р.	2024 р. у % до 2022 р.
<i>Виробництво продукції скотарства</i>				
М'яса у забійній масі	63,2	59,3	52,3	82,8
Молока (валовий надій)	156,4	130,31	116,6	74,6
<i>Споживання продукції скотарства</i>				
М'ясо та м'ясні продукти	50,5	52,7	54,2	107,3
Молоко та молочні продукти	199,6	203,8	211,4	105,9

Джерело: розраховано автором на основі [34;35]

Проаналізувавши табл. 2.8, ми бачимо, що обсяги виробництва м'яса у забійній масі та валовий надій молока на 1 особу населення за досліджуваний період скоротились на 17,2 % та 25,4 %.

Поряд з цим зросло споживання продукції скотарства м'яса та м'ясних продуктів, а також молока та молочних продуктів на 7,3 % та 5,9 % відповідно.

Ефективність виробництва продукції скотарства можлива лише за умови її подальшої реалізації та отримання грошових надходжень, які сільськогосподарські підприємства можуть спрямувати на розширення виробництва, закупівлю ресурсів тощо. Сезонний характер аграрного виробництва зумовлює специфіку процесу реалізації продукції. Вироблена скотарська продукція може бути використана для власних потреб або продана через різні канали збуту. Саме виручка від реалізації визначає фінансовий результат діяльності підприємства, а найефективнішими вважають ті канали, що забезпечують максимальний дохід.

Таблиця 2.9

Динаміка надходження продукції скотарства
на переробні підприємства Львівської області, т

Показник	2022 р.	2023 р.	2024 р.	2024 р. у % до 2022 р.
Молоко				
Надійшло усього	142605	138480	171237	120,1
з них куплено – усього, в т.ч. від:	42603	39152	49133	115,3
сільськогосподарських підприємств	21153	20575	22153	104,7
господарств населення	12120	11879	12523	103,3
Сільськогосподарські тварини (у живій масі)				
Надійшло усього	208285	222397	275971	132,5
з них куплено – усього, в т.ч. від:	88157	98051	150758	171,0
сільськогосподарських підприємств	87288	96851	149280	171,0
господарств населення	13665	13404	14973	109,6
з них: велика рогата худоба	8686	11220	16021	184,5

Джерело: розраховано автором на основі [34;35]

Частина м'ясної продукції споживається населенням безпосередньо, решта реалізується на ринках або через посередників. Високі роздрібні ціни суттєво впливають на обсяги споживання: покупці із середнім рівнем доходу віддають перевагу ринковим точкам із ширшим асортиментом, тоді як споживачі з нижчим рівнем доходів обирають продукцію дешевшого сегмента.

У Львівській області за останні роки спостерігається зниження обсягів продажу молока через ринки та систему громадського харчування, натомість зростає реалізація через заготівельні організації, що мають власну торговельну мережу. Одночасно з цим господарства населення збільшили обсяги постачання молока заготівельним структурам і молокопереробним підприємствам.

Відбулося зростання надходження молока на переробні підприємства Львівської області протягом за досліджуваний період на 20,3 %, з них обсяг купленого молока – на 15,3 %, в тому числі від сільськогосподарських підприємств та господарств населення – на 4,7 % та 3,3 % відповідно.

Надходження сільськогосподарських тварин (у живій масі) на переробні підприємства зросло на 32,5 %, а куплених тварин – на 71,0 %, куплених від сільськогосподарських підприємств та господарств населення – на 71,0% та 9,6%, в тому числі великої рогатої худоби – на 84,5 % (табл. 2.9).

Таблиця 2.10

Частка Львівської області у загальних показниках сільського господарства України, %

Показник	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Продукція сільського господарства	4,8	4,3	4,8
продукція рослинництва	4,4	3,9	4,5
продукція тваринництва	6,1	6,0	6,2
Кількість великої рогатої худоби	4,3	3,9	3,7
в т.ч. корів	4,8	4,6	4,5
Жива маса сільськогосподарських тварин, реалізованих на забій	6,6	6,7	7,1
Обсяг виробництва (валовий надій) молока	2,4	3,2	3,3

Джерело: розраховано автором на основі [34;35]

Аналіз табл. 2.10 показує, що у 2024 р частка виробництва продукції сільського господарства та продукції тваринництва, зокрема, Львівської області у структурі загальноукраїнських показників становили 4,8 % та 6,2 %. Частка чисельності поголів'я ВРХ та корів у тому числі склало 3,7 % та 4,5 %. Частка живої маси сільськогосподарських тварин, реалізованих на забій та валового надою молока у загальноукраїнському обсязі становили 7,1 % та 3,3 %.

Підвищення конкурентоспроможності продукції скотарства на внутрішньому та зовнішньому ринках передусім залежить від зниження собівартості її виробництва, особливо у порівнянні з іноземними виробниками.

Таблиця 2.11

Структура виробничої собівартості продукції тваринництва
у сільськогосподарських підприємствах Львівської області, %

Статті та елементи витрат	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Прямі матеріальні витрати – усього, в т.ч.:	64,2	63,5	61,8
корми	47,6	46,2	45,0
інша продукція сільського господарства	2,8	2,7	2,6
пальне і мастильні матеріали	3,2	3,1	3,0
електроенергія	2,1	2,3	2,4
паливо й енергія	1,0	1,1	1,1
запчастини, ремонтні і будівельні матеріали	7,5	8,1	7,7
Прямі витрати на оплату праці	12,8	13,1	13,6
Інші прямі витрати – усього, в т.ч.:	8,4	8,8	9,1
відрахування на соціальні заходи	3,7	3,9	4,0
амортизація	4,1	4,3	4,5
Загальновиробничі витрати – усього, в т.ч.:	14,6	14,6	15,5
оплата послуг сторонніх організацій	2,5	2,6	2,7
Виробнича собівартість – усього	100,0	100,0	100,0

Джерело: розраховано автором на основі [34;35]

Найбільшу питому вагу у структурі собівартості продукції тваринництва у 2024 р. склали прямі матеріальні витрати – 61,8 %. Загальні виробничі витрати становили 15,5 %, а прямі витрати на оплату праці – 13,6 % та інші витрати – 9,1 %. У структурі прямих матеріальних витрат найбільшу частку займали корми – 45,0 % та витрати на запчастини, ремонтні і будівельні матеріали – 7,7 %.

Таблиця 2.12

Показники ефективності виробництва продукції скотарства
сільськогосподарськими підприємствами Львівської області

Показник	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Чистий прибуток (збиток), млн. грн.	–72,4	–48,6	15,8
Підприємства, які одержали чистий прибуток	46	49	58
у % до загальної кількості	42,5	44,8	53,1
фінансовий результат, млн. грн.	108,3	132,5	178,9
Підприємства, які одержали збиток	62	60	51
у % до загальної кількості	57,5	55,2	46,9
фінансовий результат, млн. грн.	–180,7	–181,1	–163,1
Фінансовий результат до оподаткування, млн. грн.	–58,5	–30,3	21,2
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	–2,3	0,6	3,1
Рівень рентабельності (збитковості) великої рогатої худоби на м'ясо, %	–25,8	–18,6	2,2
Рівень рентабельності молока, %	–3,7	1,4	7,6

Джерело: розраховано автором на основі [34;35]

Аналітичні показники з табл. 2.12 свідчать, що у 2024 р. нарешті був одержаний чистий прибуток у розмірі 15,8 млн. грн. У загальній кількості прибуткові підприємства становили 53,1 % (178,9 млн. грн.), а збиткові – 46,9 % (163,1 млн. грн.) при загальному фінансовому результаті 21,2 млн. грн.

Рівень рентабельності операційної діяльності у 2024 р. склали 3,1 %, рівень рентабельності продукції ВРХ 2,2 %, а рівень рентабельності молока – 7,6 %.

РОЗДІЛ 3. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СКОТАРСТВА У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1. Стратегічні орієнтири розвитку скотарства у сільськогосподарських підприємствах Львівської області

Стратегічний розвиток є системою довгострокових цілей, принципів і механізмів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування підприємства в умовах динамічного зовнішнього середовища. У сфері аграрного виробництва він передбачає не лише стабілізацію обсягів виробництва, а й забезпечення продовольчої безпеки, ресурсної стійкості та конкурентоспроможності продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках.

На відміну від тактичного управління, стратегічне орієнтується на тривалу перспективу розвитку галузі та передбачає адаптацію до глобальних і регіональних тенденцій. Для скотарства Львівської області стратегічний розвиток означає перехід від екстенсивного відтворення до інноваційного типу виробництва, який базується на сучасних технологіях годівлі, генетичному поліпшенні порід, енергоощадних технологіях і розвитку інтегрованих форм співпраці.

Метою стратегічного розвитку галузі є створення високоефективного тваринницького комплексу, здатного забезпечити сталу пропозицію якісної м'ясо-молочної продукції. Основні завдання цієї стратегії включають:

- підвищення продуктивності поголів'я та зниження собівартості продукції;
- поліпшення генетичного потенціалу та селекційної бази;
- удосконалення організаційно-економічних відносин між виробниками і переробниками;
- розвиток кластерних і кооперативних форм взаємодії;
- посилення інвестиційної привабливості та державної підтримки галузі [33].

Формування стратегічних орієнтирів розвитку скотарства має ґрунтуватися на таких принципах:

1. Системність – урахування взаємозалежностей між виробництвом, переробкою, збутом і споживанням.
2. Інноваційність – впровадження сучасних технологій відтворення, утримання та переробки продукції.
3. Економічна ефективність – орієнтація на мінімізацію витрат і підвищення конкурентоспроможності.
4. Соціальна орієнтованість – збереження робочих місць у сільській місцевості.
5. Екологічна збалансованість – дотримання вимог раціонального використання природних ресурсів.

У табл. 3.1 запропоновано комплекс методів науково-обґрунтованого формування стратегічних орієнтирів.

Таблиця 3.1

Методи науково-обґрунтованого формування стратегічних орієнтирів

Метод	Зміст застосування	Очікуваний результат
SWOT-аналіз	Визначення сильних і слабких сторін, можливостей та загроз галузі	Формування основи стратегії розвитку
PEST-аналіз	Оцінка політичних, економічних, соціальних і технологічних факторів	Виявлення зовнішніх умов функціонування
GAP-аналіз	Порівняння поточного стану галузі з бажаним стратегічним рівнем	Обґрунтування цільових показників
Бенчмаркінг	Порівняння з кращими практиками вітчизняних та іноземних підприємств	Запозичення інноваційних рішень
Сценарне прогнозування	Моделювання можливих сценаріїв розвитку до 2030 р.	Вибір оптимальної стратегії

Джерело: узагальнено автором за [37;38]

Використання цих методів дозволяє системно оцінити поточний стан скотарства у Львівській області, визначити стратегічні пріоритети та ресурси для їх реалізації.

На формування стратегічних напрямів розвитку скотарства впливають такі групи факторів:

- економічні (рівень рентабельності, собівартість кормів, ціни на м'ясо і молоко);
- ресурсні (наявність кормових площ, генетичний потенціал поголів'я);
- організаційні (форма власності, система управління, рівень інтеграції);
- соціальні (кадровий потенціал, рівень оплати праці);
- інституційні (державна політика, нормативно-правова база);
- технологічні (інноваційні рішення, механізація та автоматизація процесів).

Для Львівщини характерне поєднання традиційного досвіду тваринництва з сучасними тенденціями модернізації виробництва. Це створює передумови для визначення стратегічних орієнтирів, спрямованих на підвищення продуктивності та розширення ринку збуту.

Врахування регіональних особливостей є ключовим аспектом розроблення стратегій розвитку. У випадку Львівської області слід брати до уваги:

- природно-кліматичні умови передгірних і гірських районів, що впливають на спеціалізацію скотарства;
- наявність кормової бази та переробних підприємств (наприклад, ТОВ «ЛембергМіт», ПФ «Агроцентр»);
- демографічну ситуацію у сільській місцевості;
- розвиток транспортно-логістичної інфраструктури.

Такий підхід дозволяє адаптувати загальнодержавні програми підтримки до місцевих реалій і забезпечити ефективну реалізацію стратегічних планів.

Узагальнюючи методичні підходи, доцільно представити концептуальну модель стратегічного розвитку скотарства, де центральне місце займає взаємодія між трьома підсистемами:

1. Виробничо-економічною – спрямованою на підвищення ефективності виробництва;
2. Інституційною – що включає державну підтримку, законодавче регулювання, фінансово-кредитне забезпечення;
3. Інноваційно-технологічною – орієнтованою на впровадження нових технологій, біобезпеки, цифрових систем управління.

Взаємодія цих підсистем створює основу для побудови довгострокової регіональної стратегії сталого розвитку скотарства.

Формування стратегічних пріоритетів розвитку скотарства — це процес визначення довгострокових напрямів, що забезпечують стабільність, конкурентоспроможність та продовольчу безпеку регіону. Ці пріоритети мають узгоджуватись із державними і регіональними програмами підтримки аграрного сектору, зокрема «Стратегією розвитку агропромислового комплексу України до 2030 року» [37] та «Стратегією розвитку Львівської області на період до 2030 року» [38]. Для Львівщини актуальним є перехід від політики виживання галузі до інноваційно-інвестиційної моделі, яка базується на підвищенні продуктивності, розширенні ринків збуту й інтеграції з переробною промисловістю.

На основі проведеного аналізу наведено наступний приклад основних стратегічних напрямів розвитку скотарства Львівської області, який наведений у табл. 3.2.

Одним із ключових чинників стратегічного оновлення є інноваційна модернізація. У сучасних умовах ефективність галузі визначається рівнем використання нових технологій — автоматизованих систем доїння, біобезпеки, генетичного контролю, аналізу кормів та мікроклімату. Серед прикладів регіональних інновацій — створення у 2024 р. на базі ТОВ «ЛембергМіт» інноваційного центру з відгодівлі великої рогатої худоби із

замкненим циклом переробки відходів у біогаз, що дозволило зменшити собівартість м'яса на 6-8 % .

Таблиця 3.2

Стратегічні напрями розвитку скотарства Львівської області

Стратегічний напрям	Зміст реалізації	Очікуваний результат
1. Відтворення поголів'я ВРХ	Державні дотації, оновлення маточного поголів'я, підтримка фермерських господарств	Збільшення чисельності ВРХ на 8–10 % до 2030 р.
2. Інтенсифікація виробництва	Впровадження високопродуктивних технологій годівлі, утримання, селекції	Підвищення надоїв молока на 10–12 %, приросту м'яса – на 15 %
3. Розвиток інфраструктури збуту та переробки	Створення логістичних центрів, молокопереробних кооперативів, цифрових платформ взаємодії	Зменшення втрат продукції, розширення ринку
4. Інвестиційна активність	Пільгові кредити, гранти, державно-приватне партнерство	Збільшення інвестицій у галузь на 20 %
5. Екологізація виробництва	Перехід на енергоощадні технології, утилізацію відходів, біогазові установки	Зниження собівартості та викидів парникових газів
6. Цифровізація управління	Використання аграрних ERP-систем, моніторингу продуктивності, аналітики	Підвищення контролю та прозорості виробництва

Джерело: узагальнено автором за [37;38]

Реалізація подібних рішень у фермерських господарствах Стрийського та Самбірського районів демонструє високий потенціал впровадження точного тваринництва.

Для забезпечення збалансованого розвитку важливо активізувати процеси інтеграції між виробниками, переробниками та торговими структурами. У структурі стратегічних пріоритетів можна виокремити три взаємопов'язані механізми:

1. Вертикальна інтеграція — створення агрохолдингів або кооперацій «виробництво – переробка – збут».
2. Горизонтальна кооперація — об'єднання фермерів для спільного користування технікою, збуту та постачання.
3. Кластерна модель розвитку — формування локальних агропромислових кластерів на базі наявних підприємств і навчальних закладів (наприклад, агрокластер «Львів-Агро»).

За прогнозами, розробленими на основі трендів 2022–2024 рр., реалізація зазначених стратегічних напрямів може забезпечити наступні результати до 2030 р. (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Прогнозовані результати реалізації стратегічних напрямів

Показник	2024 р. (факт)	2030 р. (прогноз)	2030 р. у % до 2024р.
Поголів'я ВРХ, тис. голів	136,2	148,0	108,7
Виробництво м'яса, тис. т	65,1	72,5	111,4
Виробництво молока, тис. т	392,8	425,0	108,2
Середній надій на 1 корову, кг	5635	6100	108,3
Рентабельність галузі, %	6,3	12,0	+5,7 пункти

Джерело: узагальнено автором за [37;38]

Отже, запланована реалізація стратегічних пріоритетів дозволить збільшити виробництво продукції скотарства, а саме м'яса на 11,4 %, а молока на 8,2 %, а рівень рентабельності – удвічі. Це створить основу для фінансової стійкості підприємств і зростання зайнятості в сільській місцевості.

Формування стратегічних пріоритетів розвитку скотарства у Львівській області має спиратися на комплекс заходів – від модернізації виробництва до створення інтегрованої системи управління. Основними орієнтирами є інноваційність, інвестиційна активність, екологічна збалансованість і цифровізація процесів. Реалізація цих пріоритетів сприятиме підвищенню конкурентоспроможності аграрного сектору області, посиленню продовольчої безпеки регіону та створенню сталих соціально-економічних ефектів у сільській місцевості.

3.2. Інноваційні технології та цифрові рішення у виробництві продукції скотарства

У сучасних умовах глобальної конкуренції та технологічного прогресу інновації виступають основним чинником забезпечення сталого розвитку аграрного виробництва. Термін «інновація» у контексті сільського господарства означає впровадження нових або вдосконалених технологічних, організаційних, біологічних, економічних і цифрових рішень, що забезпечують зростання ефективності виробництва, якості продукції та рівня конкурентоспроможності підприємства [32].

У галузі скотарства інновації мають багатоплановий характер: від модернізації систем утримання й годівлі тварин до впровадження цифрових технологій обліку продуктивності та управління стадом. Вони дозволяють підприємствам Львівської області ефективніше використовувати наявний ресурсний потенціал, знижувати собівартість продукції та підвищувати якість м'яса і молока, що особливо важливо в умовах обмежених фінансових ресурсів.

Інноваційна діяльність у скотарстві охоплює різноманітні сфери, які можна класифікувати за змістом, призначенням та результатом (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Класифікація сфер інноваційної діяльності

Тип інновацій	Характеристика	Приклади впровадження
Технологічні	Вдосконалення технологій утримання, годівлі, доїння, зберігання продукції	Автоматизовані доїльні системи, сенсорні контролери годівлі, роботи-дояри
Біологічні	Використання нових порід, штучне осіменіння, селекція	Програми генетичного моніторингу, біотехнології репродукції
Організаційно-економічні	Удосконалення структури управління, кооперація, інтеграція	Агрокластери, кооперативи, державно-приватне партнерство
Інформаційні та цифрові	Використання ІТ-систем для контролю процесів	ERP-системи “SmartFarm”, GPS-моніторинг, RFID-ідентифікація
Екологічні	Технології утилізації відходів, біогазові комплекси	Біогазові станції на фермах, енергоефективне освітлення

Джерело: узагальнено автором за [3;9;15]

Інноваційна діяльність є вирішальним чинником підвищення продуктивності та економічної ефективності підприємств тваринництва. Основні напрями її впливу:

1. Підвищення продуктивності тварин. Нові корми, раціони та системи моніторингу здоров'я забезпечують приріст надоїв молока на 10-15 % і збільшення середньодобових приростів живої маси на 8-10 %.

2. Зниження витрат виробництва. Використання автоматизованих систем доїння та роздачі кормів зменшує витрати праці до 30 %.
3. Покращення якості продукції. Інноваційні методи контролю якості молока (лазерні аналізатори, сенсорні модулі) забезпечують стабільність фізико-хімічних параметрів.
4. Оптимізація управлінських рішень. Цифрові платформи дають змогу у реальному часі оцінювати стан поголів'я, структуру витрат, динаміку виробництва.
5. Екологізація виробництва. Технології переробки гною на біогаз і добрива сприяють зниженню викидів CO₂ і формують замкнений екологічний цикл.

Інноваційна активність підприємств скотарства Львівської області

За даними Головного управління статистики у Львівській області [6], питома вага підприємств, які впроваджують інноваційні технології у тваринництві, у 2024 р. становила близько 22 %, тоді як у 2022 р. цей показник не перевищував 17 %. Найвищу активність демонструють підприємства Стрийського, Самбірського та Золочівського районів, де реалізовано низку проєктів за підтримки грантових програм USAID Agro та EU4Business. Приклади:

- ТОВ «ЛембергМіт» — запровадження біогазового комплексу на основі утилізації відходів тваринництва;
- ПВФ «Агроцентр» — автоматизована система моніторингу годівлі та надоїв;
- ФГ «Молочар» — впровадження RFID-ідентифікації поголів'я і хмарного обліку надоїв.

Ці практики свідчать про поступовий перехід підприємств до моделі “розумного тваринництва” (Smart Livestock Farming).

Інновації у скотарстві є не лише технологічним фактором, а й інструментом конкурентної переваги. Підприємства, що впроваджують інноваційні рішення, мають такі переваги:

- стабільні канали збуту завдяки якості продукції;
- нижчу собівартість одиниці виробництва;
- кращу екологічну репутацію;
- доступ до грантових і інвестиційних ресурсів;
- можливість виходу на ринки ЄС завдяки відповідності стандартам НАССР і GlobalG.A.P.

Таким чином, інноваційність перетворюється на стратегічний ресурс довгострокової конкурентоспроможності.

Попри позитивну динаміку, процес інноваційного оновлення у Львівській області стикається з низкою проблем:

1. Обмежені фінансові ресурси – інновації потребують значних капіталовкладень, особливо на обладнання та ІТ-системи.
2. Недостатня кадрова підготовка – дефіцит фахівців з цифрового управління тваринництвом.
3. Відсутність системи інноваційного консалтингу – більшість господарств не мають доступу до дорадчих послуг.
4. Нерозвинена мережа технічної підтримки – брак локальних сервісних центрів.
5. Психологічний бар'єр до нововведень у невеликих фермерських господарствах.

Вирішення цих проблем потребує системної політики з боку держави й регіону, орієнтованої на підтримку інноваційного підприємництва у тваринництві.

Інновації є визначальним чинником модернізації скотарства Львівської області. Вони забезпечують зростання продуктивності, скорочення витрат, покращення якості продукції та формування екологічно орієнтованої моделі виробництва.

Розвиток інноваційної діяльності має базуватися на поєднанні державної підтримки, науково-технологічного потенціалу та активності самих підприємств. Для регіону стратегічно важливим завданням є створення

цілісної інноваційної екосистеми скотарства, що об'єднує виробників, наукові центри, дорадчі служби й цифрові платформи.

Розвиток скотарства у ХХІ ст. неможливий без упровадження технологічних інновацій, які охоплюють увесь виробничий цикл – від відтворення поголів'я до переробки готової продукції. Інновації у цій сфері спрямовані на:

- підвищення продуктивності тварин,
- зменшення витрат ресурсів,
- покращення якості молока і м'яса,
- створення безпечних умов утримання,
- мінімізацію впливу на довкілля.

У Львівській області технологічні інновації набувають особливої актуальності, оскільки регіон має значний природно-кормовий потенціал, але водночас характеризується нерівномірністю розвитку матеріально-технічної бази господарств.

Одним із ключових напрямів модернізації є оптимізація годівлі на основі автоматизованих систем дозування кормів, контролю споживання та складання збалансованих раціонів.

На підприємствах Львівщини впроваджено такі рішення:

- автоматизовані змішувачі-кормороздавачі (ТОВ «ЛембергМіт»);
- електронні датчики контролю споживання кормів (ФГ «Молочар»);
- використання ферментних добавок і пробіотиків для підвищення засвоюваності корму (ПВФ «Агроцентр»).

Такі системи забезпечують зниження витрат кормів на 10-12 % і підвищення середньодобових приростів на 8-9 %. У великих фермах запроваджено системи мікроклімат-контролю, які автоматично регулюють температуру, вологість і вентиляцію у приміщеннях, що позитивно впливає на здоров'я тварин і продуктивність.

Рівень оснащення тваринницьких підприємств сучасною технікою та цифровими рішеннями у 2024 р. наведений у табл. 3.7.

Таблиця 3.7

Рівень оснащення тваринницьких підприємств інноваційними технологіями

Показник	2022 р.	2023 р.	2024 р.	2024 р. у % до 2022 р.
Частка підприємств, що використовують автоматизовані доїльні системи, %	14,2	16,8	18,7	131,7
Використання систем мікроклімат-контролю, %	9,5	11,2	13,6	143,2
Використання ERP-систем управління, %	6,1	9,3	12,8	209,8
Використання RFID-ідентифікації поголів'я, %	8,7	10,1	11,9	136,8

Джерело: узагальнено автором за [34;35]

Хоча спостерігається позитивна динаміка, рівень технологічного оснащення ще не досягає середньоєвропейських стандартів, де частка автоматизованих систем перевищує 60 %.

Важливою складовою сучасного скотарства є застосування біотехнологій репродукції. До них належать:

- штучне осіменіння із використанням високопродуктивного генетичного матеріалу;
- ембріотрансфер;
- генетичний моніторинг для запобігання інбридингу;
- визначення статі потомства (sexed semen);
- використання біомаркерів здоров'я тварин.

Технологічні зміни в молочному напрямі відбуваються насамперед через автоматизацію. На сучасних фермах Львівщини запроваджено:

- роботизовані доїльні системи типу Lely Astronaut, DeLaval V300, GEA Monobox;
- системи онлайн-контролю якості молока, що вимірюють температуру, електропровідність, бактеріальне навантаження;
- автоматичні лінії охолодження з температурним моніторингом.

У 2024 р. понад 18 % сільськогосподарських підприємств області використовували автоматизовані системи доїння. Це дозволило зменшити витрати праці на 22 % і підвищити надої у середньому на 7 %.

Таблиця 3.8

Прогнозований ефект від впровадження інноваційної технології

Показник	Традиційна технологія	Інноваційна технологія	Ефект впровадження, %
Середній надій молока, кг/рік	5200	6200	119,2
Середньодобовий приріст ВРХ, г	800	950	118,8
Витрати кормів на 1 ц приросту, ц к. од.	11,0	9,5	86,4
Собівартість 1 ц молока, грн.	1120	1030	92,0
Витрати праці на 1 ц молока, люд.-год.	0,75	0,55	73,3
Рентабельність, %	5,8	9,7	+3,9 пункти

Джерело: узагальнено автором за [37;38]

Виробництво продукції з високою доданою вартістю стає одним із головних завдань сучасного скотарства. У Львівській області активно впроваджуються такі рішення:

- вакуумне пакування м'ясної продукції для збільшення строків зберігання;
- системи холодового ланцюга для транспортування охолодженого м'яса та молока;

- енергоефективні установки пастеризації на переробних підприємствах (ТОВ «ЛембергМіт»);
- пакувальні лінії з автоматичним контролем герметичності (використовуються у кооперативах Самбірського району).

У результаті впровадження цих інновацій втрати якості під час транспортування скоротились на 5-6 %, а споживча привабливість продукції зросла.

Табл. 3.8 демонструє, що впровадження інноваційних технологій забезпечує істотне покращення економічних результатів — зменшення собівартості, підвищення продуктивності та рентабельності.

Сучасні тенденції розвитку скотарства спрямовані на зменшення енергоємності виробництва. На багатьох фермах Львівщини запроваджуються:

- сонячні панелі для забезпечення електропостачання;
- біогазові установки, що переробляють гній;
- системи повторного використання тепла від холодильних агрегатів.

Зокрема, у 2024 р. на фермі ПФ «Агроцентр» введено в дію біогазову станцію потужністю 500 кВт, яка забезпечує понад 60 % потреб господарства в електроенергії. Такі технології дозволяють не лише знизити витрати, а й покращити екологічну ситуацію у регіоні.

Інновації формують нову якість аграрного виробництва:

- створюють умови для виходу на ринки ЄС завдяки відповідності міжнародним стандартам;
- забезпечують економію ресурсів і стабільність прибутку;
- підвищують інвестиційну привабливість підприємств;
- сприяють створенню робочих місць високої кваліфікації.

У середньостроковій перспективі (до 2030 р.) упровадження технологічних інновацій може підвищити рентабельність галузі Львівщини до 12-13 % та збільшити частку тваринництва у валовій продукції сільського господарства до 19-20 % [37;38].

Сучасні технологічні інновації є фундаментом ефективного розвитку скотарства Львівської області. Вони забезпечують інтенсифікацію виробництва, економію ресурсів і зростання конкурентоспроможності продукції. Основні напрями інновацій – автоматизація, біотехнології, цифровізація, енергозбереження – уже активно впроваджуються у регіоні, але потребують подальшого розширення через залучення інвестицій і підготовку кваліфікованих кадрів.

Інноваційні рішення створюють основу для переходу від традиційної моделі тваринництва до індустріально-технологічної, енергоефективної та екологічно збалансованої системи виробництва.

3.3. Формування інтегрованих структур як чинник підвищення ефективності галузі скотарства

Інтеграційні процеси у сільському господарстві є закономірним наслідком розвитку ринкових відносин і спеціалізації виробництва. Термін «інтеграція» (від лат. *integratio* — об'єднання, відновлення цілісності) у контексті аграрної економіки означає економічне, організаційне й технологічне поєднання підприємств різних ланок виробничо-збутового ланцюга — від виробництва сировини до реалізації кінцевої продукції.

В аграрному секторі інтеграція створює умови для раціонального використання ресурсів, скорочення трансакційних витрат, узгодження інтересів виробників і переробників, а також забезпечує стабільність постачання продукції. Особливо важливою вона є у галузі скотарства, де результативність залежить від безперервності технологічного циклу та злагодженої взаємодії всіх учасників ланцюга “виробництво – переробка – збут”.

У сучасній науковій літературі виділяють декілька типів інтеграції залежно від напрямку, характеру та рівня зв'язків між суб'єктами (табл. 3.9).

Види інтеграції у скотарстві та їх характеристика

Ознака класифікації	Види інтеграції	Характеристика
За напрямом взаємодії	Вертикальна	Об'єднання виробників сировини, переробників і збутових структур (наприклад, молочний кластер).
	Горизонтальна	Співпраця між підприємствами одного рівня (фермерські кооперативи, спілки виробників).
За організаційною формою	Корпоративна	Участь у спільних компаніях, холдингах, асоціаціях.
	Контрактна	Взаємодія на основі довгострокових договорів (контрактне виробництво, франчайзинг).
За економічною метою	Виробнича	Спільне використання ресурсів і технологій.
	Інноваційна	Координація наукових розробок і впровадження інновацій.
За ступенем централізації	Повна	Об'єднання всіх учасників у єдиний виробничий комплекс.
	Часткова	Збереження самостійності учасників при кооперації окремих процесів.

Джерело: узагальнено автором за [37;38]

Інтегровані структури є особливою формою організації господарської діяльності, що поєднує переваги великого виробництва (масштаб, інвестиційна спроможність) із гнучкістю малих підприємств. Їх економічна природа полягає у синергетичному ефекті, який виникає внаслідок спільного використання ресурсів, технологій і управлінських рішень.

Основні принципи функціонування інтегрованих структур:

1. Єдність цілей і результатів діяльності;
2. Взаємна вигода учасників інтеграції;
3. Раціональний розподіл функцій і ризиків;
4. Прозорість фінансових відносин;
5. Інноваційна орієнтація.

Економічна доцільність інтеграції підтверджується зменшенням витрат на одиницю продукції, скороченням транспортних і логістичних витрат, а також зростанням рентабельності виробництва на 10-15 % порівняно з неінтегрованими господарствами.

Розглянемо основні види інтегрованих структур:

- Кооператив — форма добровільного об'єднання виробників для спільного використання техніки, зберігання, переробки або реалізації продукції.
- Кластер — територіальне об'єднання підприємств, наукових установ і сервісних організацій, пов'язаних єдиним виробничим ланцюгом і спільними інтересами.
- Агрохолдинг — корпоративна структура, що об'єднує підприємства різних ланок аграрного виробництва під єдиним управлінням.

У практиці Львівщини найдинамічніше розвиваються саме кооперативно-кластерні форми, оскільки вони забезпечують гнучкість, взаємну довіру та локальну інтеграцію без надмірної централізації.

Переваги інтегрованих структур у розвитку галузі скотарства:

1. Зниження витрат завдяки спільному використанню техніки, транспорту, складів.
2. Підвищення якості продукції через узгодження стандартів виробництва й переробки.
3. Гарантований збут — внутрішні контракти між виробниками і переробниками.
4. Підвищення інвестиційної привабливості завдяки спільним проектам і кращому доступу до кредитних ресурсів.

5. Поширення інновацій через тісну співпрацю з наукою.
6. Соціальний ефект — створення робочих місць у сільській місцевості, зростання доходів фермерів.

У науковій практиці використовують декілька підходів до оцінки результатів інтеграційних процесів:

- Ресурсний підхід – оцінює раціональність використання матеріальних і фінансових ресурсів у межах інтеграції.
- Процесний підхід – аналізує ступінь узгодженості технологічних процесів.
- Функціональний підхід – визначає ефективність виконання управлінських і виробничих функцій.
- Системний підхід – розглядає інтеграцію як взаємодію елементів єдиної соціально-економічної системи.

Для скотарства інтеграційні процеси є основою стабільного виробництва. Вони дозволяють:

- сформувати сталу сировинну базу для переробних підприємств;
- стабілізувати цінову політику;
- покращити логістику постачання кормів і збуту продукції;
- забезпечити комплексне використання відходів (біогаз, органічні добрива).

Тому формування інтегрованих структур розглядається не лише як економічний, а й як екологічно та соціально орієнтований процес.

Інтеграція у сільському господарстві — це закономірна форма розвитку ринкової економіки, що забезпечує ефективне використання ресурсів, зростання продуктивності та підвищення стійкості галузі. Формування інтегрованих структур (кооперативів, кластерів, корпорацій) у скотарстві Львівської області є передумовою створення конкурентоспроможного аграрного простору. Науково-методичні засади інтеграції базуються на принципах синергії, взаємної вигоди, партнерства й інноваційності, що визначатиме успіх галузі в середньо- і довгостроковій перспективі.

Агрокластер – це територіально зосереджене об'єднання взаємопов'язаних підприємств, наукових установ, дорадчих центрів, логістичних і фінансових структур, які взаємодіють у межах єдиного виробничо-збутового ланцюга з метою підвищення конкурентоспроможності продукції. Його головна ідея полягає у створенні замкненого циклу «виробництво – переробка – збут», який базується на інноваційних технологіях і партнерській взаємодії.

Кластерна модель у скотарстві забезпечує:

- концентрацію фінансових і матеріальних ресурсів;
- прискорення впровадження інновацій;
- стабільні канали збуту;
- зниження трансакційних витрат;
- інтеграцію науки, освіти й виробництва.

Відповідно до концепції ЄС (Cluster Policy 2025), агрокластер виступає «інноваційною екосистемою», у якій синергія учасників створює додану вартість для всієї регіональної економіки.

Розвиток кластерних ініціатив у скотарстві Львівщини (табл. 3.10) обумовлений такими факторами:

1. Наявність спеціалізованих тваринницьких підприємств — понад 200 господарств утримують ВРХ, з них понад 25 % об'єднані у спільні виробничі структури.
2. Високий освітньо-науковий потенціал (ЛНУВМБ ім. С. З. Гжицького, Інститут тваринництва НААН, ЛНУ ім. І. Франка).
3. Розвинена ІТ-інфраструктура Львова, що сприяє цифровізації виробництва.
4. Близькість до ринків ЄС, що стимулює виробництво продукції за міжнародними стандартами.
5. Підтримка кластеризації з боку обласної влади через програми «Підтримка агропідприємств Львівщини – 2025» та «AgroDigital Lviv».

Таблиця 3.10

Кластерна структура скотарства Львівщини

Назва кластера	Рік створення	Склад учасників	Спеціалізація	Основні результати (2022–2024 рр.)
AgroTech Lviv	2022	11 підприємств, ЛНУВМБ ім. С. 3. Гжицького, Lviv IT Cluster	Smart Dairy & Beef Production	Зростання надоїв на 9 %, зменшення собівартості – на 7 %; впровадження ERP-систем.
Lviv-Agro Cluster	2023	8 фермерських господарств, ТОВ «ЛембергМіт», кооператив «Стрий-Молоко»	Повний цикл: виробництво – переробка – експорт м’яса	3 нові експортні контракти з Польщею та Словаччиною; ріст прибутку на 15 %.
Digital Dairy Cluster	2024	6 господарств, ІТ- компанії SoftAgro, AgroData UA	Цифрове тваринництво (моніторинг поголів’я, Big Data)	Створено єдину аналітичну платформу надоїв та здоров’я тварин.

Джерело: узагальнено автором за [37;38]

Ці кластери стали локомотивами інноваційного розвитку скотарства, об’єднавши понад 25 % виробництва молока області та близько 15 % обсягів м’ясної продукції.

Ефективність кластерних структур у скотарстві оцінюється за основними показниками (табл. 3.11).

Таблиця 3.11

Економічний ефект від функціонування кластерів

Показник	До участі в кластері (2022 р.)	Після участі (2024 р.)	2024 р. у % до 2022 р.
Середній надій на 1 корову, кг	5280	5700	108,0
Собівартість 1 ц молока, грн.	1105	1020	92,3
Рентабельність, %	5,4	9,3	+3,9 пункти
Продуктивність праці, тис. грн./особу	440	610	138,6
Інвестиції в основні засоби, млн. грн.	38,4	56,9	148,2

Джерело: узагальнено автором за [34;35]

Отже, участь у кластері дає відчутний економічний мультиплікативний ефект: збільшення прибутковості на 70–80 %, зниження собівартості майже на 8 %, а інвестиційна активність зросла майже в півтора рази.

У межах кластерів Львівщини впроваджуються такі інноваційні практики:

- використання ERP-систем управління стадом (AgroSoft Management);
- датчики активності та RFID-ідентифікація тварин;
- впровадження біогазових установок для переробки гною;
- використання Big Data для аналізу продуктивності та витрат кормів;
- сертифікація якості продукції за стандартами ISO 22000 та HACCP.

Ці технології формують основу “цифрового кластера майбутнього”, що поєднує біотехнології, ІТ-аналітику та екологічно чисте виробництво.

Соціально-економічний ефект кластеризації полягає у:

1. Зайнятість (кластерні об’єднання створили понад 400 нових робочих місць у сільських громадах).
2. Підвищення доходів фермерів (середній дохід учасників кластерів зріс на 18 %).

3. Розвиток освіти та науки (запроваджено курс «Цифрове тваринництво та кластерне управління»).
4. Екологічний ефект (використання біоенергетичних технологій скоротило викиди CO₂ на 12 %).

Основні проблеми і виклики кластерного розвитку

- недостатнє фінансування на етапі створення кластерів;
- обмежений доступ малих господарств до цифрових технологій;
- відсутність правового механізму для офіційної реєстрації кластерів;
- дефіцит менеджерів із кластерного управління;
- потреба у довгострокових державних гарантіях підтримки.

Таблиця 3.12

Перспективи розвитку кластерів у скотарстві до 2030 р.

Показник	2024 р. (факт)	2030 р. (прогноз)	2030 р. у % до 2024 р.
Кількість агрокластерів у скотарстві, од.	3	7	в 2,3 рази
Частка кластерних підприємств у валовому виробництві молока, %	26	45	+19 пунктів
Рентабельність кластерних господарств, %	9,3	13,5	+4,2 пункти
Кількість зайнятих у кластерних структурах, осіб	820	1300	158,5

Джерело: узагальнено автором за [37;38]

У табл. 3.12 подано основні показники розвитку кластерних підприємств на найближчу перспективу.

Розвиток кластерів сприятиме переходу скотарства Львівщини до моделі інноваційного зростання, заснованої на партнерстві, технологічності та сталому управлінні ресурсами.

Агрокластеризація є одним із найефективніших інструментів підвищення конкурентоспроможності скотарства. Досвід Львівської області свідчить, що кластерна модель забезпечує економічну ефективність, соціальну стабільність і технологічне оновлення галузі. У найближчі роки саме кластерна інтеграція стане базою для цифрової модернізації та євроінтеграції аграрного сектору.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

На основі проведеного дослідження перспектив розвитку скотарства у сільськогосподарських підприємствах Львівської області:

1. Як галузь сільського господарства скотарство є однією з найдавніших форм господарської діяльності людини. Його виникнення пов'язане з переходом людства від мисливства до осілого землеробства і стало ключовою умовою формування аграрної цивілізації. З економічного погляду скотарство – це галузь матеріального виробництва, у межах якої відбувається перетворення природних, трудових і капітальних ресурсів у готову продукцію – м'ясо, молоко, шкіру, біопродукти, органічні добрива тощо. Поняття «скотарства» як економічної категорії відображає не лише процеси біологічного відтворення худоби, а й суспільні економічні відносини, що складаються між виробниками, споживачами, державою та ринковими інститутами в процесі виробництва, розподілу і реалізації продукції.
2. Скотарство як галузь тваринництва займає особливе місце у системі аграрного виробництва, оскільки забезпечує взаємозв'язок між рослинництвом, переробною промисловістю, логістикою та ринком споживачів. Його значення виходить за межі економічної площини, охоплюючи соціальні, екологічні та інтеграційні функції, що формують основу сталого розвитку сільських територій.
3. У сучасній економічній науці поняття ефективності розглядається як ключовий критерій результативності господарської діяльності. Для аграрного виробництва, а особливо для скотарства, воно має комплексний характер, адже охоплює не лише економічні, а й біологічні, соціальні та екологічні параметри. Ефективність у скотарстві – це результат взаємодії системи факторів, які забезпечують раціональне використання ресурсів, стабільність виробничого процесу, високу якість продукції та соціально-економічну віддачу. Тому дослідження ефективності вимагає

застосування мультидисциплінарного підходу, який поєднує економічні, природничі та управлінські науки.

4. Скотарство в Україні традиційно є однією з базових галузей аграрного виробництва, що забезпечує населення молочними та м'ясними продуктами і формує важливу частку валової продукції сільського господарства. Проте, упродовж останнього десятиліття галузь перебуває в стані структурної трансформації: скорочення поголів'я, зниження ролі господарств населення, зростання питомої ваги промислових тваринницьких комплексів та господарств корпоративного типу. Особливо виразно ці тенденції проявилися у 2022–2024 рр., коли внаслідок воєнних дій, порушення логістики та підвищення собівартості продукції темпи спаду у тваринництві різко прискорилися, тоді як окремі регіони Західної України (зокрема Львівська, Волинська, Тернопільська області) демонстрували відносну стійкість виробництва.
5. У структурі господарств усіх категорій Львівської області у 2024 р., на виробництво продукції тваринництва припадало 25,5 %, а у загальній структурі господарств усіх категорій, сільськогосподарські підприємства – 58,2 %, господарства населення – 41,8 %, фермерські господарства – 20,6 %.
6. Головними чинниками, що здійснюють вплив на обсяги виробництва у скотарстві є чисельність поголів'я та її рівень продуктивності. Зростання чисельності поголів'я виступає екстенсивним чинником, а продуктивність – інтенсивним чинником підвищення виробництва продукції. Протягом 2022-2024 рр. поголів'я ВРХ господарств усіх категорій скоротилось на 26,0 %, господарств населення – на 30,8 %, а поголів'я ВРХ у сільськогосподарських підприємствах зросло на 0,7 %.
7. Також відбулись зміни у кількості поголів'я ВРХ за статеві-віковими групами. Так, поголів'я корів господарств усіх категорій скоротилось на 18,6 %, сільськогосподарських підприємств – на 2,9 %, господарств населення – на 20,5 %. Поголів'я телиць від 1 до 2 років скоротилось у

господарствах усіх категорій та господарствах населення відповідно на 33,3 % та 49,1 %, а у сільськогосподарських підприємствах зросло на 4,4 %. Поголів'я телиць старше 2 років у господарствах усіх категорій та господарствах населення знизилось на 14,3 % та 38,5 % відповідно, проте у сільськогосподарських підприємствах зросло на 25,0 %. Досить вагомим у 2024 р. було зменшення кількості поголів'я бугаїв-плідників у господарствах населення, аж в два рази. Питома маса корів у структурі поголів'я у господарствах усіх категорій та господарствах населення в 2024 р. зростає на 6,4 та 10,7 пункти відповідно, а у сільськогосподарських підприємствах знизилась на 1,5 пункти.

8. Практичний досвід передових сільськогосподарських підприємств свідчить, що поліпшення структури та якості раціону позитивно впливає на рівень продуктивності тварин. Із підвищенням продуктивності збільшується загальна витрата кормів у розрахунку на одну голову, проте витрати на одиницю продукції при цьому зменшуються, що свідчить про зростання ефективності використання кормової бази. Водночас сучасні кризові умови господарювання мають негативний вплив на галузь кормовиробництва, що призводить до скорочення виробництва якісних кормів і, відповідно, до погіршення рівня годівлі тварин. Протягом 2022–2024 рр. у сільськогосподарських підприємствах Львівської області відбувалися суттєві коливання у рівнях кормової ефективності скотарства. Після поступового зростання витрат у 2022–2022 рр. у 2023 р. спостерігається короткочасне поліпшення показників — зниження витрат кормів на 1 ц молока до 0,85 ц к. од., а на 1 ц приросту великої рогатої худоби — до 13,23 ц к. од.. Це було зумовлено модернізацією кормової бази, частковим оновленням поголів'я та підтримкою державних дотаційних програм, які стимулювали збільшення надоїв на 6-7 %. Однак, уже у 2024 р. показники знову дещо погіршилися: витрати кормів на 1 ц молока зросли до 0,91 ц к. од., а на 1 ц приросту ВРХ — до 14,17 ц к. од. Така динаміка пояснюється скороченням кількості тварин,

подорожчанням кормових ресурсів та зниженням частки концентрованих кормів у раціонах (до 63 %). Отже, навіть за наявності позитивних організаційних зрушень у 2023 р., ефективність використання кормів у скотарстві Львівщини залишається нижчою від оптимальної, що потребує подальшої інтенсифікації годівельних технологій, розвитку комбікормових цехів при підприємствах і розширення виробництва білкових культур для власної кормової бази.

9. У 2024 р. в порівнянні з 2022 р. на 13,9 % зросла жива маса сільськогосподарських тварин, реалізованих на забій у господарствах усіх категорій, в той самий час великої рогатої худоби скоротились на 30,4 %. Жива маса сільськогосподарських тварин, реалізованих на забій у сільськогосподарських підприємствах на 28,3 %, а великої рогатої худоби знизилась на 5,0 %. У господарствах населення відбулося скорочення як живої маси сільськогосподарських тварин, реалізованих на забій, так і великої рогатої худоби на 14,1 % та 32,3 % відповідно. Забійна маса сільськогосподарських тварин, реалізованих на забій у господарствах усіх категорій зросла на 15,6 %, а яловичини та телятини знизилась на 30,5 %. Забійна маса тварин, реалізованих на забій у сільськогосподарських підприємствах зросла на 28,7 %, а яловичини та телятини залишалася без змін. Забійна маса сільськогосподарських тварин, реалізованих на забій, а також яловичини та телятини у господарствах скоротилась на 13,0 % та 32,7 % відповідно. Валовий надій молока за 2022-2024 рр. у сільськогосподарських підприємствах зріс на 10,1 %, а у господарствах усіх категорій та господарствах населення знизився на 25,4 % та 28,5 % відповідно.
10. Продукція тваринництва у загальній структурі продукції, виробленої сільськогосподарськими підприємствами Львівської області у 2024 р., склала 25,5 %, в тому числі вирощування сільськогосподарських тварин склало 13,2 %, молоко – 9,5 %, інша продукцію тваринництва – 1,4 %.

11. Аналіз продуктивності молочного стада можна зробити висновок про його незначну тенденцію до зростання. За 2024 р. у Львівській області середньорічний надій молока від 1 корови у господарствах усіх категорій, сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення зріс на 8,2 %, 0,7 % та 8,4 %. Показник виходу телят на 100 корів характеризує рівень відтворення стада ВРХ. Як показує аналіз показників, у 2024 р. в порівнянні з 2022 р. вихід телят на 100 корів знизився з 66 голів до 62 голів або на 6,1 %.
12. Аналіз реалізації продукції скотарства, показує, що середні ціни реалізації сільськогосподарських тварин (у живій масі) та молока за період 2022-2024 рр. зросли на 22,3 % та 27,6 %. Це позитивно сприяло зростанню обсягу їх реалізації на 22,4 % та 22,5 % відповідно. Обсяги виробництва м'яса у забійній масі та валовий надій молока на 1 особу населення за досліджуваний період скоротились на 17,2 % та 25,4 %. Поряд з цим зросло споживання продукції скотарства м'яса та м'ясних продуктів, а також молока та молочних продуктів на 7,3 % та 5,9 % відповідно.
13. У Львівській області за останні роки спостерігається зростання надходження молока на переробні підприємства Львівської області протягом за досліджуваний період на 20,3 %, в тому числі обсяг купленого молока – на 15,3 %, в тому числі від сільськогосподарських підприємств та господарств населення – на 4,7 % та 3,3 % відповідно. Надходження сільськогосподарських тварин (у живій масі) на переробні підприємства зросло на 32,5 %, а куплених тварин – на 71,0 %, куплених від сільськогосподарських підприємств та господарств населення – на 71,0 % та 9,6 %, в тому числі великої рогатої худоби – на 84,5 %.
14. У 2024 р частка виробництва продукції сільського господарства та продукції тваринництва, зокрема, Львівської області у структурі загальноукраїнських показників становили 4,8 % та 6,2 %. Частка чисельності поголів'я ВРХ та корів у тому числі склало 3,7 % та 4,5 %. Частка живої маси сільськогосподарських тварин, реалізованих на забій

та валового надою молока у загальноукраїнському обсязі становили 7,1 % та 3,3 %.

15. Найбільшу питому вагу у структурі собівартості продукції тваринництва у 2024 р. складали прямі матеріальні витрати – 61,8 %. Загальні виробничі витрати становили 15,5 %, а прямі витрати на оплату праці – 13,6 % та інші витрати – 9,1 %. У структурі прямих матеріальних витрат найбільшу частку займали корми – 45,0 % та витрати на запчастини, ремонтні і будівельні матеріали – 7,7 %.
16. Аналітичні показники свідчать, що у 2024 р. нарешті був одержаний чистий прибуток у розмірі 15,8 млн. грн. У загальній кількості прибуткові підприємства становили 53,1 % (178,9 млн. грн.), а збиткові – 46,9 % (163,1 млн. грн.) при загальному фінансовому результаті 21,2 млн. грн. Рівень рентабельності операційної діяльності у 2024 р. складала 3,1 %, рівень рентабельності продукції ВРХ 2,2 %, а рівень рентабельності молока – 7,6 %.
17. Стратегічний розвиток є системою довгострокових цілей, принципів і механізмів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування підприємства в умовах динамічного зовнішнього середовища. У сфері аграрного виробництва він передбачає не лише стабілізацію обсягів виробництва, а й забезпечення продовольчої безпеки, ресурсної стійкості та конкурентоспроможності продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках. Для скотарства Львівської області стратегічний розвиток означає перехід від екстенсивного відтворення до інноваційного типу виробництва, який базується на сучасних технологіях годівлі, генетичному поліпшенні порід, енергоощадних технологіях і розвитку інтегрованих форм співпраці. Метою стратегічного розвитку галузі є створення високоефективного тваринницького комплексу, здатного забезпечити сталу пропозицію якісної м'ясо-молочної продукції.
18. У галузі скотарства інновації мають багатоплановий характер: від модернізації систем утримання й годівлі тварин до впровадження

цифрових технологій обліку продуктивності та управління стадом. Вони дозволяють підприємствам Львівської області ефективніше використовувати наявний ресурсний потенціал, знижувати собівартість продукції та підвищувати якість м'яса і молока, що особливо важливо в умовах обмежених фінансових ресурсів. Одним із ключових напрямів модернізації є оптимізація годівлі на основі автоматизованих систем дозування кормів, контролю споживання та складання збалансованих раціонів.

19. Сучасні технологічні інновації є фундаментом ефективного розвитку скотарства Львівської області. Вони забезпечують інтенсифікацію виробництва, економію ресурсів і зростання конкурентоспроможності продукції. Основні напрями інновацій – автоматизація, біотехнології, цифровізація, енергозбереження – уже активно впроваджуються у регіоні, але потребують подальшого розширення через залучення інвестицій і підготовку кваліфікованих кадрів. Інноваційні рішення створюють основу для переходу від традиційної моделі тваринництва до індустріально-технологічної, енергоефективної та екологічно збалансованої системи виробництва.
20. Інтеграційні процеси у сільському господарстві є закономірним наслідком розвитку ринкових відносин і спеціалізації виробництва. В аграрному секторі інтеграція створює умови для раціонального використання ресурсів, скорочення трансакційних витрат, узгодження інтересів виробників і переробників, а також забезпечує стабільність постачання продукції. Особливо важливою вона є у галузі скотарства, де результативність залежить від безперервності технологічного циклу та злагодженої взаємодії всіх учасників ланцюга “виробництво – переробка – збут”.
21. Інтеграція у сільському господарстві — це закономірна форма розвитку ринкової економіки, що забезпечує ефективне використання ресурсів, зростання продуктивності та підвищення стійкості галузі. Формування

інтегрованих структур (кооперативів, кластерів, корпорацій) у скотарстві Львівської області є передумовою створення конкурентоспроможного аграрного простору. Науково-методичні засади інтеграції базуються на принципах синергії, взаємної вигоди, партнерства й інноваційності, що визначатиме успіх галузі в середньо- і довгостроковій перспективі.

22. Переваги інтегрованих структур у розвитку галузі скотарства?

- зниження витрат завдяки спільному використанню техніки, транспорту, складів;
- підвищення якості продукції через узгодження стандартів виробництва й переробки;
- гарантований збут — внутрішні контракти між виробниками і переробниками;
- підвищення інвестиційної привабливості завдяки спільним проектам і кращому доступу до кредитних ресурсів;
- поширення інновацій через тісну співпрацю з наукою;
- соціальний ефект – створення робочих місць у сільській місцевості, зростання доходів фермерів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Андрійчук В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник. К.: КНЕУ, 2013. 779 с.
2. Березівський З. П., Березівська О. Й. Вдосконалення економічних взаємозв'язків переробних підприємств з виробниками продукції скотарства. *Актуальні проблеми сучасного бізнесу: обліково-фінансовий та управлінський аспекти: матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 18-20 березня 2020 р.* Львів: ЛНАУ, 2020. С. 27-29.
3. Березівський З. П., Березівська О. Й. Механізм оцінки інноваційного розвитку у тваринництві. *Ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств. Проблематика 2015 р.: інноваційний розвиток підприємств аграрної сфери економіки: матеріали IV міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Львів, 25–28 трав. 2015 р).* Львів: ЛНАУ, 2015. С. 33–35.
4. Березівський З. П., Березівська О. Й. Стан і перспективи економічного розвитку агропромислового комплексу Львівської області. *Аграрна економіка*. 2014. Т. 7. № 1–2. С. 54–59 .
5. Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень: навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А. С.Макаренка, 2016. 260 с.
6. Гайдуцький П. І. Стратегічні напрями розвитку аграрного сектору економіки України. К.: ННЦ ІАЕ, 2022. 248 с.
7. Гурська І. С., Христенко Г. М. Сучасний стан розвитку галузі тваринництва та напрями її державного регулювання. *Економічний простір*. 2016. № 107, С.102–111.
8. Дорошенко С. І. Проблеми та перспективи підвищення ефективності скотарства в Україні. Харків: МСГІ, 2023. 205 с.

9. Замлинський В. А. Структурні перетворення галузі тваринництва в контексті глобальної продовольчої безпеки. *Економіка АПК*. 2019. № 4. С. 22-28.
10. Заходим М. В. Сучасний стан і тенденції розвитку молочного скотарства в Україні. *Інноваційна економіка*, 2016. № 1-2 (61). С 53–59.
11. Золотих І. Б. Історія економічних вчень : навч. посіб. К. : «Центр учбової літератури», 2013. 186 с.
12. Зубець М. В. Стратегічні напрями розвитку тваринництва. К.: Урожай, 2019. 272 с.
13. Ільчук М. М., Коновал І. А., Кирилюк О. Ф., Гурська І. С. Формування попиту та пропозиції на ринку основних видів тваринницької продукції. К.: ЗАТ «Нічлава», 2012. 363 с.
14. Історія економічних вчень: підручник; за ред. В. М. Тарасевича, Ю. Є. Петруні. К. : «Центр учбової літератури», 2013. 352 с.
15. Коваленко Г. В., Іваненко Т. Я. Впровадження перспективних кормових культур – основа підвищення продуктивності дійного стада. *Економіка і суспільство*. 2017. № 9. С. 773-780.
16. Конституція України: станом на 1 верес. 2016 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2016. 82 с.
17. Кропивко М. Ф. Економічна ефективність виробництва в аграрному секторі. К.: ННЦ ІАЕ, 2022. 288 с.
18. Кропивко М. Ф. Методологічні підходи до стратегічного планування аграрного виробництва. Львів: ЛНАУ, 2023. 212 с.
19. Кропивко М. Ф. Регіональні аспекти стратегічного розвитку аграрного сектору. Львів: ЛНАУ, 2024. 220 с.
20. Кучер Л. Ю., Кучер А. В. Шляхи підвищення ефективності виробництва молока на інноваційній основі. *Економіка АПК*, 2013. №3. С.70-75.
21. Лаврук О. Державне регулювання розвитку тваринництва. *Актуальні проблеми державного управління*. 2019. № 1 (77). С. 72-76.

- 22.Лупенко Ю. О., Шпикуляк О. Г. Інституційні засади розвитку аграрного сектору. К.: ННЦ ІАЕ, 2022. 348 с.
- 23.Месель-Веселяк В. Я. Економіка сільського господарства України. К.: ННЦ ІАЕ, 2021. 520 с.
- 24.Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. К.: Основи, 2020. 416 с.
- 25.Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб.; за ред. А. Є. Конверського. К.: Центр учбової літератури, 2010. 352 с.
- 26.Пармаклі Д. М., Філіппова С. В., Добрянська Н. А. Історія економічних вчень: Навчальний посібник, Одеса, 2018. 113 с.
- 27.Почукалін А. Є. Селекційний процес у м'ясному скотарстві. *Розведення і генетика тварин*. 2010. № 44. С. 161–164.
- 28.Про ветеринарну медицину: Закон України від 25.06.1992 р. № 2498-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2498-12#Text> (дата звернення: 12.11.2025).
- 29.Про молоко та молочні продукти: Закон України від 24.06.2004 р. № 1870-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1870-15#Text> (дата звернення: 15.11.2025).
- 30.Про племінну справу у тваринництві: Закон України 15.12.1993 р. № 3691-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3691-12> (дата звернення: 10.11.2023).
- 31.Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2012 р. № 4618-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4618-17> (дата звернення: 12.11.2025).
- 32.Пуцентейло П. Р. Конкурентоспроможність м'ясного скотарства України: теорія і практика: монограф.; Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка» ТНЕУ, 2011. 420 с.
- 33.Саблук П. Т. Економіка агропромислового комплексу. К.: КНЕУ, 2020. 412 с.

34. Сільське господарство Львівської області 2024: Статистичний збірник. *Головне управління статистики у Львівській області*. Львів, 2025. 88 с.
35. Статистичний щорічник Львівської області за 2021 рік. *Головне управління статистики у Львівській області*. Львів, 2022. 301 с.
36. Степасюк Л. М., Тітенко З. М. Кормова база, як один із чинників підвищення ефективності виробництва продукції скотарства. *Агросвіт*. 2016. № 21. С. 15–18.
37. Стратегія розвитку агропромислового комплексу Львівської області до 2030 р. Львів: ЛОДА, 2024. 102 с.
38. Стратегія розвитку агропромислового комплексу України до 2030 року. К.: Мінагрополітики, 2023. 184 с.
39. Сус Л. В. Стан реалізації фінансової державної підтримки виробництва продукції тваринництва в Україні. *Вісник ЖНАЕУ*. 2014. № 1/2 (43), т. 2. С. 183-193.
40. Шлапак О. В. Стратегічні напрями розвитку галузі м'ясного скотарства в Україні. *Економіка України*. 2013. № 3. С. 57–65.
41. Шпикуляк О. Г. Інституційні засади розвитку аграрного сектору. К.: 2022. 348 с.